

Reclasseringswerk in de Oostelijke Mijnstreek

De Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging, afdeling Heerlen in 1920

DOOR MARCEL KRUTZEN*

Heerlen is een stad met een rijk verleden, ook op reclasseringsgebied. Zoekende naar archiefstukken betreffende de ontstaansgeschiedenis van het katholieke reclasseringswerk in Heerlen kwam ik bij het Brabants Historisch Informatie Centrum [BHIC] te Den Bosch terecht. In dit centrum bevinden zich onder meer handgeschreven notulen van bestuursvergaderingen van de afdeling Heerlen van de *Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging*.

Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen

In 1823 richtten de protestants-christelijk geïnspireerde en sociaal bewogen kooplieden Willem Hendrik Suringar, Willem Hendrik Warnsinck en Johannes Leonardus Nierstrasz het *Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen* op. De oprichters waren prominente leden van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, vooral de Friese filantroop W.H. Suringar. Het Genootschap was de eerste reclasseringsinstelling in ons land. De naam van deze organisatie hield niet alleen een programma in, maar ademde ook de geest van die tijd: het plegen van een delict of strafbaar feit werd als een individueel moreel tekort oftewel als een zonde beschouwd. Leden van het Genootschap bezochten gevangenen, verspreidden [stichtelijke] lectuur en verzorgden [godsdienst] onderwijs. Voorts verrichtten zij onderzoek, wezen zij op allerlei misstanden en formuleerden zij hervormingsvoorstellen. Het Genootschap bood ook nazorg. Leden boden ex-gedetineerden hulp bij het vinden van onderdak en werk. Decennialang was het Genootschap alleenheerser in reclasseringsland.

Het Genootschap was overal in het land actief, ook in het zuiden, zelfs in Heerlen.

Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging

Begin vorige eeuw verzuilde de reclassering in rap tempo. De katholieke emancipatie deed zich gelden. Op ieder terrein van het maatschappelijke leven werd de katholieke identiteit benadrukt. Tijdens de Katholieke Sociale Week te Amsterdam [1910] hield baron Van Wijngaarden, een katholieke politicus, een toespraak waarin hij de wenselijkheid van een zelfstandige reclasseringsorganisatie op katholieke grondslag bepleitte. Binnen de Sint Vincentiusvereniging, een katholieke liefdadigheidsorganisatie, ontstond een aparte reclasseringsafdeling: *Liefdewerk voor de reclassering van ontslagen gevangenen* [1911]. Ten gevolge hiervan ontstonden in verschillende steden reclasseringscomités. De komst van deze katholieke reclasseringsorganen leidde tot conflicten met het Genootschap: de Vincentiuscomités wilden niet als 'onderaanmer' van het Genootschap fungeren.

Op gezamenlijk initiatief van enkele prominente bestuursleden van de Sint Vincentius-

vereniging en van Sobriëtas, een in 1899 opgerichte katholieke koepelorganisatie van drankbestrijdingorganisaties, werd in 1916 de *Rooms - Katholieke Reclasseringsvereniging* [RKRv] opgericht. Ongeveer veertig jaar later werd deze naam gewijzigd in *Katholieke Reclasseringsvereniging* [KRv]. De openingsvergadering van de RKRv werd gepreseed door de Limburgse jurist en politicus Jhr. Mr. Charles Ruys de Beerenbrouck [1873-1936].

In 1928 werd door protestantse notabelen de *Protestants - Christelijke Reclasseringsvereniging* [PCRv] opgericht. Binnen RKRv en PCRv stond de christelijke idee van naastenliefde door persoonlijke inzet hoog in het vaandel. Bestuursleden poogden hun achterban te mobiliseren actief deel te nemen aan het reclasseringswerk. Reclasseringswerk werd nog als 'volkszaak' beschouwd. Vele honderden, zo niet enkele duizenden vrijwilligers, eerst en vooral 'mannen van onbesproken gedrag' afkomstig uit 'de gegoede burgerij', speelden als leidinggevende en uitvoerende medewerkers een zeer belangrijke rol binnen het confessionele reclasseringswezen.

[R]KRv en PCRv zouden tot 1975 blijven bestaan. In 1976 gingen beide verenigingen op in de *Algemene Reclasseringsvereniging* [ARv]. Daarna volgden nog enkele reorganisaties. Sinds 1995 bestaat de *Stichting Reclassering Nederland* [SRN], een samenwerkingsverband tussen Leger des Heils, afdeling Jeugdzorg en Reclassering, Stichting Verslavingsreclassering GGZ [Geestelijke Gezondheidszorg] en Reclassering Nederland [RN].

Het hoofddoel van de RKRv betrof het bestrijden van criminaliteit door het 'zedelijk verbeteren en verheffen van katholieke delinquenten.' Maatschappelijke herintegratie of resocialisatie alleen volstond niet. Ook de verhouding tot God moest gecorrigeerd worden: 'Katholieke reclassering is er niet alleen, zelfs niet op de eerste plaats, op gericht de delinquent de nodige aanpassing aan de maatschappij te geven, maar hem eerder te corrigeren in zijn verhouding tot God, zo lezen we.

Charles Ruys de Beerenbrouck was ten tijde van de oprichting van de afdeling Heerlen minister-president.
foto: Collectie Rijkheyt

Volgens de statuten van het huishoudelijk reglement uit 1917 betroffen de taken van de RKRv onder meer:

- Het bezoeken van gevangenen [celbezoek].
- Het aan justitiële autoriteiten – rechters en officieren van justitie – verstrekken van inlichtingen en adviezen over delinquenten die ter terechtzitting moeten verschijnen [rapportage].
- Het houden van toezicht op voorwaardelijk veroordeelden en voorwaardelijk in vrijheid gestelden [patronage].

Zoals gezegd was de RKRv jarenlang een echte vrijwilligersorganisatie, vooral bestaande uit katholieke notabelen: juristen, geestelijken en ambtenaren. Zij vervulden met name bestuursfuncties. Het werven van uitvoerende medewerkers c.q. reclasseringswerkers was absoluut geen gemakkelijke opgave, evenals het verkrijgen van financiële steun. Dikwijls

werd de missie van de RKRv niet begrepen of zelfs hevig bekritiseerd. Veel mensen – ook geestelijken – vonden de reclassering maar een vorm van ‘ziekelijke filantropie’. In tegenstelling tot andere gemarginaliseerde bevolkingsgroepen – bijvoorbeeld hardwerkende, maar armoedige arbeiders – verdienden delinquenten geen praktische hulp en morele steun, maar moesten ze ‘hard aangepakt’ worden, zo luidde het in de volksmond. Reclasseringswerk was ‘ronduit verderfelijk’. Dit werk zou het toch al zwakke zondebesef van wetsovertreders alleen maar ondergraven, zo werd beweerd. Kortom, de reclassering kampte met een groot imago-probleem.

Afdeling Heerlen

In of omstreeks 1920 kwamen in Heerlen de eerste contacten tot stand tot oprichting van een plaatselijke reclasseringsafdeling. Een voorlopig bestuur werd gevormd. Hoofddoel was het opbouwen van katholiek reclasseringswerk in Heerlen c.q. de Oostelijke Mijnstreek, een regio waarin zich industrialisatie en bevolkingsgroei in rap tempo voltrokken. Heerlen, ooit een dorp, ontwikkelde zich tot belangrijkste stad van het mijngebied. Oranje Nassau I en andere mijnen zorgden voor enorme werkgelegenheid. Voortdurend was er behoefte aan nieuw personeel. De benodigde mijnwerkers moesten van buiten de provincie komen. Eerst uit steden in het westen van het land of uit de provincie Drenthe, maar al snel ook uit het buitenland, bijvoorbeeld uit Duitsland, Polen, Slovenië en Italië. De komst van zoveel vreemdelingen zorgde voor tal van moeilijkheden, onder meer huisvestingsproblemen. Katholieke geestelijken en andere notabelen vreesden moreel verval: drankmisbruik, huwelijksontrouw, prostitutie, criminaliteit en geloofsafval. Limburg zou zijn vreedzame katholieke karakter verliezen. Woonden er in 1900 nog maar zo'n 6.000 mensen in de stad, in 1930 steeg dit aantal tot ongeveer 47.000. Anno 2009 telt Heerlen circa 90.000 inwoners.

Op uitnodiging van het voorlopige bestuur vond op 10 mei 1920 de officiële oprichtingsvergadering van de afdeling Heerlen plaats. Plaats van handeling was het R.K. Patronaat St. Pancratius aan de Nobelstraat, een pand gebouwd in 1910.

Zoals toentertijd gebruikelijk, werd deze vergadering door de voorzitter – de heer Vliegen – met de christelijke groet geopend en gesloten. Behalve voorzitter Vliegen waren tevens ter vergadering aanwezig de heren: Meijer, Kneepkens, Kusters, Rutten, Wilhelm, Van Dusseldorp en Lemmens. Eveneens waren twee geestelijken ter plekke: kapelaan Boymans van de Sint Pancratiusparochie [vanaf 1921 pastoor te Schinveld] en pater Caecilius OFM [Franciscanen] van het klooster aan de Sittarderweg c.q. het rectoraat Heilige Martelaren van Gorcum. Ook een drietal dames was present: mejuffrouw Bex, mevrouw Verhulst en mevrouw Van Ormelingen. Afwezig – met of zonder kennisgeving – worden niet genoemd. Ter oprichtingsvergadering waren dus dertien personen aanwezig. Opvallend is het gegeven, dat liefst drie vrouwen de openingsvergadering bijwoonden: reclasseringsarbeid werd immers vooral als ‘männerwerk’ beschouwd. Naar later bleek stonden deze dames hun mannetje.

Speciaal ter vergadering uitgenodigd was heer P.C. Rademaker, hoofdamtenaar van het Centraal Bureau van de RKRv te Den Bosch, ‘adviseur’ van de afdeling Heerlen. Hij gaf onder meer tekst en uitleg over het belang van de katholieke reclassering, de taken van plaatselijke bestuursleden, de doelgroepen van de reclassering en de subsidiëring van de reclassering door de rijksoverheid, in dit geval het Ministerie van Justitie.

Als ‘cliëntenpopulatie’ van de reclassering noemde de heer Rademaker:

1. Voorwaardelijk veroordeelden.
2. Voorwaardelijk in vrijheid gestelden.
3. ‘Bedreigden’.

Niet duidelijk is wat de heer Rademaker onder het begrip ‘bedreigden’ verstond. Misschien heeft deze term betrekking op de ge-

zinsleden van justitiabelen. Uit gegevens blijkt dat ook aan hen aandacht werd geschonken. Wel duidelijk is dat de heer Rademaker de klemtoon legde op reclasseringstoezicht ofwel patronage. Over celbezoek en rapportage, andere kerntaken van de katholieke reclassering, sprak hij niet of nauwelijks, althans niet tijdens de vergadering van 10 mei 1920.

Evenals andere afdelingsbesturen werd het afdelingsbestuur Heerlen geacht maandelijks te vergaderen. Deze vergaderingen verliepen volgens een zekere structuur met vaste agendapunten als de notulen van de vorige vergadering, de behandeling van ingekomen stukken en de rondvraag.

Dagelijkse en spoedeisende reclasseringszaken moesten door het 'klein bestuur' of 'klein bureau' behandeld worden. Het bijvoeglijk naamwoord 'klein' duidt op het gering aantal personen van dit bestuur of bureau, niet op de importantie van dit orgaan. Wat het feitelijke reclasseringswerk betrof was het klein bestuur zelfs belangrijker dan het afdelingsbestuur: tijdens wekelijkse gesprekken ontmoetten leden van het klein bureau tal van hulpvragers.

Voorts wees Rademaker op nut en noodzaak van een goede samenwerking met plaatselijke liefdadigheidsorganisaties zoals de Armenraad, de Vereniging voor de Kinderbescherming, de Drankbestrijding en de Sint Elisabethvereniging. Laatstgenoemde organisatie had tot hoofddoel vrouwelijke armlastigen te ondersteunen.

Het eerste bestuur van afdeling Heerlen

Nadat de heer Rademaker gesproken had, werd het definitieve bestuur van de afdeling Heerlen gekozen, een belangrijk moment:

- De heer ir. Meijer: voorzitter [10-05-1920 tot 06-02-1923].
- Pater Caecilius OFM: vicevoorzitter [10-05-1920 tot 20-11-1923].
- De heer Lemmens: eerste secretaris [10-05-1920 tot 27-07-1920].

Dr. Bernhard Schiphorst, directeur van het Sanatorium.
foto: Collectie Rijkheyt

- De heer Rutten: tweede secretaris [02-11-1920 tot 12-02-1924].
- Mevrouw Verhulst: penningmeester [10-05-1920 tot 25-09-1923].

In 1920 vonden in totaal zeven bestuursvergaderingen plaats. Deze vergaderingen vonden eerst op de eerste, later op de laatste dinsdag van de maand plaats. De vergaderingen werden niet altijd even trouw bezocht, hetgeen niet door iedereen werd getolereerd. Tijdens deze bijeenkomsten werd vooral aandacht geschonken aan organisatorische, financiële en werkinhoudelijke vraagstukken. Duidelijk blijkt dat er met andere Limburgse reclasseringsafdelingen – Roermond [opgericht in 1917] en Maastricht [opgericht in 1918] – werd samengewerkt.

Tijdens de vergadering op 22 juni werden de 'bureauzittingen' georganiseerd. Liefst vijf afzonderlijke groepen met elk drie medewerkers werden samengesteld:

Pater van Summeren van het Bernardinuscollege.

foto: Collectie Rijkheyt

Groep I: pater Caecilius OFM, mejuffrouw Bex en de heer Moonen.

Groep II: mejuffrouw Smits, de heer Dame-
rau en de heer Kneepkens.

Groep III: Dr. Schiphorst, de heer Hendriksen
en de heer Rutten.

Groep IV: kapelaan Boymans, mevrouw Ver-
hulst en de heer Kusters.

Groep V: mevrouw Van Ormelingen, de heer
Vliegen en de heer Wilhelm.

De afdeling Heerlen blijkt inmiddels meer
vrijwilligers te tellen dan tijdens de oprich-
tingsvergadering.

Blijkens een adressenlijst van de bestuurs-
leden van het 'klein bureau' van de reclas-
seringsafdeling Heerlen uit augustus 1921
woonden voornoemde vrijwilligers in de na-
volgende straten, wijken of locaties. In het be-
volkingsregister van Heerlen was daardoor
makkelijk hun beroep te vinden.¹

- Pater Caecilius OFM, Sittarderweg, Fran-
ciscaans priester.

- Mejuffrouw Bex, Smedenstraat, woningin-
spectrice bij 'Thuis Best'.
- De heer Moonen, Ambachtstraat, voorzit-
ter van de Raad van Arbeid.
- De heer Damerau, Ambachtstraat, ingeni-
eur en leraar elektra op de MTS.
- De heer Kneepkens, Akerstraat, 'manufac-
turier' en eigenaar van het aan de Akerstraat
gelegen Winkelhuis Kneepkens, een textiel-
en kledingwinkel.
- Dr. Schiphorst, Gasthuisstraat, zenuwarts en
geneesheer-directeur van het sanatorium St.
Joseph Heilbron gevestigd aan de Gasthuis-
straat.
- De heer Hendriksen, Benzenraderweg,
bouwkundig opzichter gemeente.
- De heer Rutten, Kanaalstraat, handelsreiziger.
- Mevrouw Verhulst, Geerstraat, echtgenote
van een journalist.
- De heer Kusters, Heerlerheide, hoofd van
de katholieke basisschool te Heerlerheide.
- Mevrouw Van Ormelingen, Emmastraat,
bakkersvrouw.
- De heer Vliegen, Lindenplein, woningop-
zichter 'Ons Limburg'.
- De heer Wilhelm, Gezellenhuis, klerk van
het gezellenhuis.
- De heer Meijer, Kruisstraat, 'ingenieur ee-
ner Rijkscommissie'.
- De heer Lemmens, Lindenplein, hoofd-
onderwijzer.

De meeste vrijwilligers waren dus notabelen
of behoorden tot de gegoede burgerij van
Heerlen.

Kijkende naar de geschiedenis van de afde-
ling Heerlen is het geenszins opvallend dat
verschillende Franciscanen betrokken waren
bij het reclasseringswerk. Behalve pater Cae-
cilius verrichtten ook andere paters reclasse-
ringsarbeid, bijvoorbeeld pater Justus. Pater
Van Summeren, voormalig 'bouwheer' en di-
recteur van het Bernardinuscollege, was ja-
renlang geestelijk adviseur van de afdeling
Heerlen. Uit eigen ervaring weet ik dat de
Minderbroeders aan de Beersdalweg wel eens
bed, bad en brood gaven aan berooide ex-

Rijkswerkinstelling in Veenhuizen, Drenthe is nu gevangenis­museum. bron: Wikipedia

gedetineerden. Franciscus van Assisi [1181-1226], de stichter van de kloosterorde van de Franciscanen, was zelf ooit een [krijgs]gevangene. Niets voor niets is hij de schutspatroon van de armen en gevangenen!

beknopt zijn, bieden zij toch een vrij goed beeld van de cliënten, werkzaamheden en problemen van de vrijwillige reclasseringswerkers van afdeling Heerlen.²

Cliënten

6 De bureauzittingen of spreekuren vonden elke dinsdagavond plaats in het lokaal van de Armenraad. Ze duurden gemiddeld ongeveer één uur. De eerste zitting was op 27 mei 1920. Van elke zitting werd een beknopt verslag gemaakt. Door middel van circulaire, vervaardigd door het Centraal Bureau, werden doel, plaats en tijdstip van de zittingen bekend gemaakt. Later werden ook artikelen geplaatst in het Limburgs Dagblad. Tijdens de spreekuren kregen de reclasseringsvrijwilligers niet alleen bezoek van hulpvragende justitiabelen, maar ook van hun gezins- of familieleden. Eveneens werden ingekomen stukken c.q. verzoekschriften van andere afdelingen en bestaande reclasseringscontacten besproken.

De vrijwilligers van reclasseringsafdeling Heerlen kregen met verschillende hulpvragers c.q. hulpvragen te maken. Zo kregen zij onder meer verzoeken om gevangenen te bezoeken [celbezoek], actuele inlichtingen in te winnen en te verstrekken over de persoon en sociale omstandigheden van delinquenten [rapportage] en toezicht uit te oefenen op mensen met een voorwaardelijke straf [patronage].

Ondanks het feit dat de meeste notulen van de bureauzittingen in het jaar 1920 dikwijls

Betrekkelijk veel mensen die een beroep deden op het hulpaanbod van afdeling Heerlen waren ex-gedetineerde mannen, zowel Limburgers als ‘Hollanders’, onder meer afkomstig uit de gevangenis te Roermond, Groningen, Leeuwarden, Veenhuizen [een ‘gevangenis­dorp’ in Drenthe], Haarlem of

Rotterdam. Ex-gedetineerde vrouwen komen we niet of nauwelijks tegen.

Deze 'zware jongens' waren bepaalde tijd – soms enkele maanden, soms enkele jaren – gedetineerd geweest, omdat zij een paard gestolen hadden, een fiets verduisterd hadden, gesmokkeld hadden, iemand mishandeld hadden of nog ergere delicten gepleegd hadden.

De meeste hulpvragers waren katholiek, althans in naam. Dat moest ook wel. Immers, niet-katholieken, bijvoorbeeld protestanten en socialisten, behoorden niet tot de doelgroep van de katholieke reclassering.

Sommige mensen stelden zich coöperatief op en waren dankbaar voor alle hulp en steun die zij ontvingen, hoe gering ook. Andere mensen daarentegen misdroegen zich: ze verkeerden onder invloed van alcohol en spraken wartaal, vertelden pertinente leugens of reageerden ronduit agressief c.q. probeerden vrijwilligers te intimideren om hun doel te bereiken. Zo werd er wel eens stevig gevloekt en getierd en flink met de deuren van het kantoorgebouw gesmeten. Nee, de vrijwillige medewerkers van de reclasseringsafdeling Heerlen hadden niet altijd met makkelijke 'klanten' te maken.

Verwijzers

Evenals andere katholieke reclasseringsafdelingen werd de afdeling Heerlen geacht nauw samen te werken met zusterinstellingen, bijvoorbeeld met de afdelingen Maastricht en Roermond, en met andere organisaties voor maatschappelijk welzijn, zoals de Vincentiusvereniging.

Sommige ex-gevangenen waren via reclasseringswerkers of medewerkers van de Vincentiusvereniging naar Heerlen gestuurd om huisvesting en/of werk te zoeken en te vinden. Soms was tussen verwijzers en Heerlense vrijwilligers schriftelijk of anderszins overleg gevoerd over de persoon en omstandigheden van deze ex-gedetineerden. Soms was er onderdak en/of arbeid voor hen geregeld, vaak

Onderzoek

Blijkens notulen van de bureauezitting van 25 januari 1921 adviseert voorzitter ad interim Dr. Schiphorst een hulpvrager een onderzoek te laten instellen naar de geestvermogens van hulpvragers echtgenote. Wegens diefstal is deze vrouw door de rechtbank te Roermond veroordeeld tot twee weken gevangenisstraf. Volgens Schiphorst is deze vrouw ontoerekeningsvatbaar.

ook niet. Vele ex-gevangenen lijken op de bonnefooi naar Heerlen afgereisd te zijn. Dit met alle gevolgen van dien.

Hulpvragen

De meeste en belangrijkste hulpvragen betroffen de onderwerpen wonen, werken en financiën. Uiteraard hingen [hangen] deze items ten nauwste met elkaar samen. Immers, zonder arbeid geen geld, en zonder geld geen huisvesting.

Verreweg de meeste ex-gedetineerden die zich in Heerlen of omgeving wilden vestigen vroegen hulp en steun bij het verkrijgen van huisvesting en/of arbeid, soms mede namens hun vrouw en/of kinderen. Niet altijd duidelijk is of ze dakloos waren of een zwervend bestaan voerden. Sommige hulpvragers vroegen ook financiële bijstand teneinde voedsel, kleding, tabak of een treinkaartje te kopen, kamerhuur te betalen of schulden te vereffenen. Ofschoon het eigen vermogen van reclassering Heerlen gering was, werden er soms toch voorschotten verstrekt. Deze voorschotten bedroegen vaak enkele guldens. Zodra de schuldenaar loonarbeid had gevonden moest hij het voorschot terugbetalen, zo luidde de afspraak. Overigens, of debiteuren zich altijd aan deze afspraak hielden mag ernstig betwijfeld worden.

Het bieden van 'nazorg', dat wil zeggen het

zo goed mogelijk begeleiden van ex-gedetineerden bij hun terugkeer in de vrije samenleving, stond dus centraal bij reclassering Heerlen.

Dat ex-gedetineerden uit allerlei windstreken zich juist in 'het donkere zuiden' wilden vestigen, behoeft geen verbazing te wekken. Omstreeks 1920 bood de Limburgse steenkoolwinning immers enorme werkgelegenheid. Werkzoekenden uit binnen- én buitenland kwamen naar Heerlen om mijnwerker te worden. Door de toestroom van duizenden mijnwerkers ontwikkelde Heerlen zich in rap tempo van plattelandsdorp tot industriestad. Door de snelle bevolkingsaanwas ontstonden allerlei problemen, ook grote woningnood. Veel kroegbazen en mijnwerkersgezinnen herbergden 'vreemde kostgangers' om extra geld te verdienen. Vooral rooms-katholieke geestelijken, met name 'parochieherders', vreesden het ontstaan van allerlei wantoestanden, onder meer op godsdienstig en zedelijk gebied. Om alleenstaande mijnwerkers te huisvesten en moreel verval te voorkomen werden overal in de Mijnstreek 'gezellenhui-

zen' gebouwd, bijvoorbeeld gezellenhuis 'Ons Thuis', later Hotel Terminus, aan de Parallelweg te Heerlen [1915], vlakbij de steenkoolmijn Oranje Nassau I.

Leden van de reclasseringsafdeling Heerlen onderhielden niet alleen sociale contacten met de heer P. Droogsmā en andere medewerkers van Het Goede Kosthuis – een organisatie die tot doel had om gezellenhuizen te exploiteren, opgericht door Dr. Henri Poels, hoofdaalmoezenier van sociale werken – maar ook met werkgevers, onder meer met vertegenwoordigers van de particuliere en staatsmijnen. Zij beschikten dus over een zeker sociaal netwerk. Via dit netwerk kon de reclasseringsafdeling Heerlen voor huisvesting en/of arbeid zorgen, althans pogingen daartoe waren.

Problemen

Zoals gezegd kregen de vrijwilligers van de afdeling Heerlen bovenal te maken met problemen op het gebied van wonen, werken en financiën. Lang niet altijd konden of

Litling van 23 November.
Aan wezig Hejuf Bce. Dhr. Moon
en Rutten Peter Cecilus was af
met kennisgeving.
Besuek werd ontvanger van y W
Janssen, welke een heel verhaal
zijn verleden uit legde. Hem werd
er op gewezen niet altijd met de
heid voor den dag te zijn gekomen, o. o
termeerde enkel voor smaktelen in de

Fragment uit de notulen van de bureauzitting van de reclasseringsafdeling Heerlen d.d. 23 november 1920.

foto M. Krutzen

Het Gezellenhuis 'Ons Thuis' te Heerlen, ca 1920. foto: Collectie Rijckheyt

wilden ze deze problemen oplossen, hetgeen wel eens tot conflicten met hulpvragers leidde. Niet iedere hulpvrager gedroeg zich even fatsoenlijk, lezen we. Ook niet elke reclasseringsmedewerker handelde altijd even respect- of tactvol: de starre houding van sommige vrijwilligers jegens andersdenkenden – lees: niet-katholieke hulpvragers – is veelzeggend. Overigens, paternalisme en moralisme waren geen onbekende verschijnselen binnen reclasseringskring, zo weten we. Hiermee is niet gezegd dat genoemde vrijwilligers geen goed werk verricht zouden hebben. Integendeel. We mogen niet geringschattend denken over hun inzet. Op hun manier hebben ze getracht mensen te helpen en te steunen om een verantwoorde positie te verwerven in de vrije samenleving.

Tot slot

In 1916 werd de Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging [RKRV] opgericht. Vier jaar later ontstond de afdeling Heerlen. Enthousiaste Heerlenaren waren bereid pro Deo reclasseringsarbeid te verrichten. Opvallend is het betrekkelijk grote aantal vrouwelij-

ke medewerkers. [Ex-]justitiabelen uit heel het land reisden naar Heerlen, de 'metropool van de Mijnstreek'. Veenhuizen, een 'gevangenisdorp' in Drenthe, wordt diverse malen als 'uitvalsbasis' genoemd. Vele ex-gevangenen zochten huisvesting en werkgelegenheid. De mijnen waren de grootste werkgever. Reclasseringsafdeling Heerlen ontwikkelde zich steeds meer tot een woningstichting en arbeidsbureau. Andersdenkende hulpvragers werden [nog] niet geholpen. Zij moesten zich tot hun eigen zuil wenden. Via bemiddeling kregen sommige geselecteerden onderdak in gezellenhuizen en/of een betaalde baan in de mijnindustrie. Niet alleen reclasseringswerkers, maar ook geestelijken en agenten van de mijnpolitie oefenden toezicht uit op hun doen en laten. Sociale controle was alom aanwezig.

Sinds enkele decennia zijn de Limburgse steenkoolmijnen en gezellenhuizen gesloten. Ook de katholieke reclassering bestaat sinds 1975 niet meer. Inmiddels is het reclasseringswerk sterk geprofessionaliseerd en gebureaucratiseerd. Vele vrijwilligers zijn verdrongen en vervangen door hoogopgeleide beroepskrachten. De reclassering mag alleen helpen

wanneer iemand een ‘justitiële titel’ heeft: hulpverlening vindt uitsluitend in gedwongen kaders plaats.

Momenteel verlaten per jaar zo’n 40.000 mensen de strafinrichtingen. Ex-gedetineerden vestigen zich overal in het land, ook in Heerlen en omgeving. Evenals in het begin van de vorige eeuw zijn zij op zoek naar huisvesting en werkgelegenheid. Exodushuis Heerlen, gevestigd in het voormalige klooster van de paters Franciscanen aan de Beersdalweg, biedt opvang en begeleiding aan maximaal vijftien ex-gevangenen [m/v]. Dat voorkomt dat mensen ‘zomaar’, zonder hulp en controle, ergens in de stad gaan wonen. Afgesproken is dat er geen bewoners geplaatst zullen worden die veroordeeld zijn wegens een zedendelict. Niet alleen beroepskrachten, maar ook vrijwilligers helpen hen bij hun maatschappelijke

herintegratie. Evenals hun voorgangers verdienen deze vrijwillige medewerkers niets dan lof. Immers, door hun inzet voor mensen en samenleving leveren zij een concrete bijdrage aan de veiligheid in Parkstad Limburg!

* *Met dank aan Roelof Braad, stadshistoricus en hoofdredacteur van Het Land van Herle, voor zijn medewerking bij het stand komen van dit artikel. Marcel Krutzen is afgestudeerd pastoraal werker, leraar godsdienst/levensbeschouwing en maatschappelijk werker. Sinds 1986 is hij als reclasseringswerker werkzaam, thans bij Reclassering Nederland. Zijn werkgebied betreft het arrondissement Maastricht. Hiertoe behoort ook Parkstad Limburg. In Sittard heeft hij samen met anderen een vrijwilligersorganisatie voor nazorg aan ex-gedetineerden opgericht. Marcel is bestuurslid van Exodushuis Heerlen.*

Geraadpleegde bronnen

Brabants Historisch Informatie Centrum [BHIC] te Den Bosch, Archief Rooms-Katholieke Reclasseringsvereniging. Hierin: Rubriek 204: Reclassering, afdeling Heerlen:

Inventarisnummer 1142: Notulen bestuurs- en jaarvergadering 1920.

Inventarisnummer 1143: Verslagen bureauzitting 1920.

Inventarisnummer 1144: Lijst van bestuursleden 1920.

Canon van Limburg [Zwolle 2009]. www.canon-vanlimburg.nl. Zie: De tijd van de Wereldoorlogen 1900-1950, hoofdstuk over de steenkolenmijnen.

J.P. HEINRICH, *Particuliere reclassering en overheid in Nederland sinds 1823* [Arnhem 1995], 106 e.v.

C. KELK, ‘Van liefdadigheid tot verzakelijk beleid’.

In: C.J.C.F. FIJNAUT [red.], *Reclassering: horizon 2000. Ontwikkelingen in strafrecht en samenleving en de rol van de reclassering* [Arnhem 1988].

M. KRUTZEN en J. NICOL, *Vrijwilligerswerk in de context van het reclasseringswerk. Een poging tot herwaardering. Proces, tijdschrift voor strafrechtspiegeling* [Den Haag 2005].

W.M. LINDEMANN en TH. F. VAN LITSENBURG, *De Algemene Reclasseringsvereniging en haar voorgangers 1823-1986* [Den Bosch 1990], Rijksarchief Noord-Brabant. Inventarisatiereeks nr. 43, 121-159. M. PUT en M. VAN DIJK, *2000 Jaar Heerlen. Van Romeinse nederzetting tot moderne stad* [Heerlen 1998], 261 e.v.

L.J. ROGIER, *Evolutie der Reclassering. Gedenkschrift bij het vijftigjarige bestaan van de Katholieke Reclasseringsvereniging (KRV) op 16 december 1966* [Nijmegen 1966]

J. VOGEL, *Cultuur en migratie in Nederland. Nabije vreemden. Een eeuw wonen en samenwonen* [Den Haag 2005], 128 e.v.

Noten

1. Rijckheyt Heerlen, Archief Gemeente Heerlen, Bevolkingsregister Heerlen, 1910-1940.
2. Onderstaande bevindingen zijn gebaseerd op mijn analyse van de notulen van de bureauzittingen van 1 juni tot en met 28 december 1920.

‘Nieuw’ Mariabeeld in de kleine Sint-Janskerk te Hoensbroek

DOOR REIN VAN LIESHOUT*

In 2008 is in het monumentale St.-Janskerkje aan de Markt te Hoensbroek een ‘nieuw’ Mariabeeld geplaatst. Wat is het voor beeld, wie heeft het gemaakt en waar komt het vandaan en hoe is het beeld in het oude kerkje terecht is gekomen? Tot slot geef ik een korte levensbeschrijving van de kunstenaar, die het beeld vermoedelijk heeft vervaardigd en zal ik aandacht besteden aan zijn oeuvre.

Het Mariabeeld

Het betreft een houten Mariabeeld met een hoogte van 75 centimeter, inclusief de sokkel. De sokkel en het beeld zijn uit één stuk hout vervaardigd.

Het beeld is een voorstelling van de Heilige Maagd Maria, met op haar linkerarm het kind Jezus en in haar rechterhand een vogel. Naar ik aanneem moet het een duif voorstellen, als symbool van de vrede.¹ Maria is afgebeeld met lang haar en een kroon op haar hoofd. Zij is, van haar schouders tot aan haar voeten, gekleed in een lang gewaad. Haar middel is omgecord met een koord. Verder draagt Maria een schoudermantel.

Het kind Jezus steekt zijn rechter handpalm uit in de richting van de duif en houdt zijn linkerhand op zijn borst. Het beeld kan zo gezien worden als een voorstelling van de Heilige Maagd Maria met het kind Jezus, moeder van God, koningin van de hemel en van de vrede.

De heer Vincent Crutzen uit Terwinselen deelde mij desgevraagd mede dat het Mariabeeld volgens hem is gemaakt door mijnwerker/beeldhouwer Nicolaus Duprez uit Heerlen.² Het beeld zou in de jaren dertig van de vorige eeuw zijn vervaardigd.

Johannes Peters.

Herkomst van het Mariabeeld

Het beeld is afkomstig van Johannes Peters.³ Hij was van 1942 tot 1963 kapelaan van de parochie O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen in Terwinselen en een meubelmakerzoon uit Heerlerheide. Op de hierbij weergegeven foto's zien we het beeld bij de priesterwijding

Het Mariabeeld in de Kleine St.-Jan. *foto: auteur*

Johannes Peters kapelaan te Terwinselen bij zijn priesterwijding in 1942. *foto: particuliere collectie*

De kapelanj te Terwinselen omstreeks 1943, met aan tafel de moeder en een zus van kapelaan Peters. Het Mariabeeld staat boven op de boekenkast met een bloemetje ervoor. *foto: particuliere collectie*

van Peters in 1942 en omstreeks 1943 in de kapelanj te Terwinselen. Op laatste foto zien wij de moeder en een zus van kapelaan Peters. Zij woonden destijds in de kapelanj en zorgden daar voor de huishouding. Boven op de boekenkast zien we het betreffende Maria-beeld, met een bloemetje ervoor. Deze boekenkast was een geschenk van de Cornelius-parochie te Heerlerheide, ter gelegenheid van zijn eerste heilige Mis op Eerste Paasdag 1942.⁴ Op een foto is te zien dat hij op die Paasdag ook het Mariabeeld heeft gekregen.

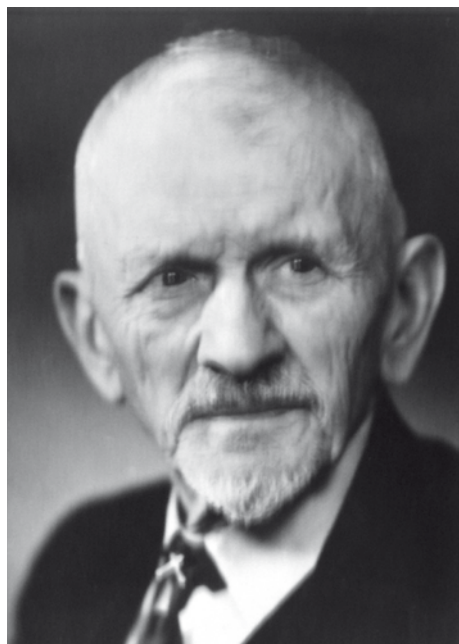
De toenmalige pastoor, C.J. Hubert Spierts, is de bouwpastoor van de kerk van Terwinselen.⁵ Hij was een groot kunstliefhebber en heeft kapelaan Peters zeker in contact gebracht met de kunstenaars die zijn kerk hebben opgesierd met hun kunstwerken.⁶

Na het overlijden in 2005 van Johannes Peters is het beeld door de familie geschonken aan de parochie St. Jan Evangelist te Hoensbroek. Pastoor Nevelstein heeft het Maria-beeld met blijdschap in ontvangst genomen. Hij zei dat het beeld een mooi plekje zou krijgen in het oude St.-Janskerkje aan de Markt. Het Mariabeeld staat er inderdaad zeer mooi, het had geen betere bestemming kunnen krijgen. Dit temeer omdat de ouders van kapelaan Peters beiden in dat kerkje zijn gedoopt en er in 1900 zijn getrouwd.

Mijnwerker-beeldhouwer Nicolaus Duprez

Het lexicon van Scheen wijdt de volgende regels aan Duprez: "*Duprez, Nikolaus [‘Nic’] *geb. Reuland [België] 5 december 1867, overl. Heerlen 28 mei 1949. Woonde en werkte in Heerlen. Mijnwerker: tevens uitstekend hout-snijder van crucifixen, reliëfgroepen enz.*"⁷

Nicolaus Duprez was een zoon van Paul Duprez en Katharina Mootz.⁸ Op twaalfjarige leeftijd verloor Nic zijn vader, die het beroep van veearts uitoefende. Hij was toen genoodzaakt om in de mijn te gaan werken. Eerst werkte hij 18 jaar in een mijn te Seraing-Micherou in België. Daarna ging hij naar Neder-

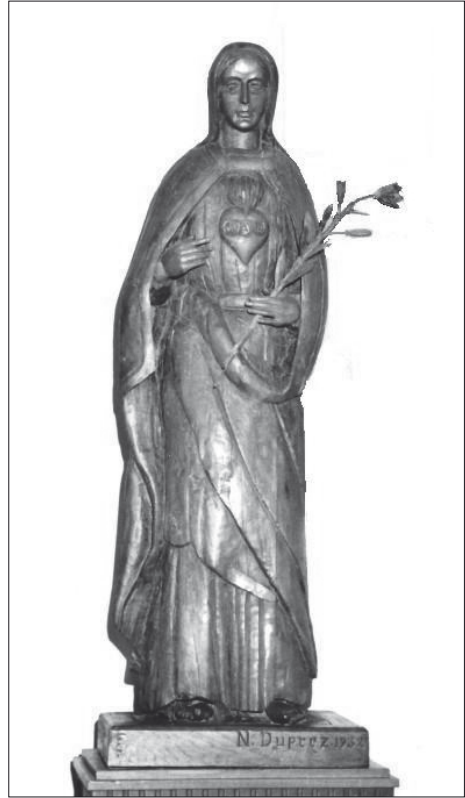

Nicolaus Duprez

land, waar hij nog eens 28 jaar op de Oranje-Nassau I te Heerlen het zware beroep van ondergronds houwer heeft uitgeoefend.⁹ Op 11 mei 1901 trouwde Nic Duprez te Heerlen met Henriëtte Frijssen uit Welkenraadt [België], dochter van Chretiën Frijssen en Anna Elisabeth Kreischer. Zij was al eerder, samen met haar aanstaande man, vanuit België mee naar Heerlen verhuisd. Het echtpaar is vervolgens altijd in Heerlen blijven wonen. Hun eerste en enige kind Johan werd op 9 mei 1903 te Heerlen geboren. In 1934 overleed Henriëtte Frijssen, de vrouw van Duprez, zij was toen pas 54 jaar oud.

In 1907 liet Duprez bij een van zijn kennissen een spiegellijst snijden. Toen deze half af was, besloot hij om de lijst zelf te voltooien. Dat lukte hem zo goed, dat hij er zijn liefhebberij van maakte. Zonder enige vorm van artistieke vooropleiding begon Duprez, na zijn zware dagtaak, met het vervaardigen van voornamelijk religieuze beelden.

Al spoedig werden zijn creaties uitzonderlijk mooi en van grote kunstzinnige waarde.

H. Hartbeeld [links] en Mariabeeld [rechts] door Duprez in de Kerk te Terwinselen. foto's: Antoine Jacobs

Kerstgroep vervaardigd door Duprez. foto: Auteur

Boven: Nic Duprez bij een der drie kruisbeelden, bestemd voor Terwinselen. foto: particuliere collectie
 Onder: De 'Piëta' in de gedenktieniswand van het onderstuk van dat wegkruis. foto: Antoine Jacobs

In 1913 nam Duprez deel aan de 'Landbouw en Industrietentoonstelling', die in Sittard was georganiseerd ter herdenking van de 100-jarige onafhankelijkheid van Nederland, na de Franse bezetting. Behalve agrarische en industriële producten was er ook veel nijverheid en kunst te bewonderen.¹⁰ Daar won hij met zijn creatie "de vogelkooi" een medaille. Koningin Wilhelmina, die deze tentoonstelling op 28 juni 1913 bezocht, moet tijdens dat bezoek hebben gezegd: "Die man moet geholpen worden".¹¹ Dat dit er niet van is gekomen zal waarschijnlijk gelegen hebben aan het feit dat Nic Duprez statenloos was.¹² In Kerkrade werd zijn creatie: "Vlucht naar Egypte" bekroond. Tevens getuigen diverse medailles, die Duprez destijds met zijn beelden won, van waardering en bewondering voor zijn werken.¹³

Toen Duprez zestig jaar oud was, werd hij gepensioneerd, waarna hij zich de hele dag aan zijn grote liefhebberij kon wijden. Hij vervaardigde onder meer houtsnijwerken voor de kerk van Terwinselen [zie hierna], tafereelen over het leven van Jezus, heiligenbeelden, zoals dat van Jeanne d'Arc, en enkele wegkruisen voor Terwinselen en omgeving. Ook bestaan er van zijn hand profane werken, zoals een beeldhouwd zelfportret, een beeld van Robin Hood en reliëfwerken op panelen voor deuren en kasten, waaronder enkele jachttafereelen.

Vanaf Pasen 1947 tot 1 november van dat jaar werden zijn kunstwerken in het openluchtmuseum te Arnhem tentoongesteld. Het feit dat deze tentoonstelling 93.000 bezoekers trok, toont wel aan dat Duprez destijds, ook buiten Limburg, bekendheid genoot. Artistiek leidster van het Rijksmuseum voor Volkskunde te Arnhem, mejuffrouw Hil Bottema schreef destijds onder meer: "Dat zich diep inleven in de geest van de persoonlijkheden die hij uitbeeldt, is wel een van de roerendste en treffendste kenmerken van Duprez' werk. Uit de schepping van deze man, die vijfenvierig jaar onder de grond steenkool dolf, spreekt een geestesadel, die stil maakt, en welke in even

sterke mate spreekt uit zijn persoonlijkheid, wanneer men het voorrecht heeft hem te mogen ontmoeten.”¹⁴

Twee jaar na de Arnhemse tentoonstelling overleed Nic Duprez te Heerlen op 28 mei 1949, hij was toen 81 jaar oud. Zijn uitvaart-

dienst werd in de St.-Pancratiuskerk te Heerlen gehouden, waarna hij werd begraven op het kerkhof aan de Akerstraat te Heerlen.

* *Rein van Lieshout houdt zich o.a. bezig met genealogie, (streek)geschiedenis en sterrenkunde.*

Kunst van Duprez in de kerk van Terwinselen

- een staand eikenhouten kruisbeeld vervaardigd in 1925;
- een grote houten beeld van het H. Hart uit 1932; [zie foto]
- een houten Mariabeeld [Onbevlekt Hart van Maria, als pendant van het H. Hartbeeld] vervaardigd in 1932; [zie foto]
- een houten paaskandelaar uit kersenhout gesneden;
- een kerstgroep bestaande uit: het kind Jezus liggend in een kribbe, Maria, Jozef, een os, een groepje schapen [zie foto], een kameel en één koning;
- het onderstuk [piëta] van een voormalig wegkruis.¹⁵ [zie foto]

Noten

1. Zie hiertoe tevens het gebrandschilderde raam: ‘Zalig de vreedzamen’ van Eugene Laudy, in de Pancratiuskerk te Heerlen. <http://www.heemkundeverenigingheerlenstad.nl/kerk.htm>
2. Crutzen baseert dat op een gegeven uit het archief van de parochie O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen in Terwinselen. Op welke stukken Crutzen dat baseert is onduidelijk. Het archief van de parochie is niet geïnventariseerd en ontoegankelijk, zodat zijn uitspraak op dit moment niet geverifieerd kan worden.
3. Rijckheydt Heerlen, Archief Gemeente Heerlen, Bevolkingsregister 1910-1940, gezinsblad Jan Jacob Peters. Johannes Wilhelmus Peters, geboren te Heerlerheide op 5 oktober 1916 als zoon van Jan Jacob Peters en Maria Josephina Palmen, beiden afkomstig uit Hoensbroek. Priester gewijd te Roermond op 21 maart 1942. / Kapelaan te Terwinselen van 1942 tot 1963. / Rector te Haanrade van 1963 tot 1973 / Pastoor te Houthem-St.Gerlach van 1973 tot 1982. / Emeritus te Welten-Heerlen vanaf 1 mei 1982. Hij verleende assistentie in de parochie van de H. Martinus in Welten tot 1998. / Pastoor Peters verbleef vanaf 1998 in het Missiehuis te Cadier en Keer en overleed aldaar op 4 januari 2005. Hij werd vervolgens begraven op het kerkhof te Houthem-St.Gerlach. Zie o.a.: *Zielzorgers in het bisdom Roermond, 1850-2000* [Sittard 2001], 364
4. *Limburgs Dagblad*, 7 april 1942.
5. Pastoor Spierts is de stichter van de parochie in Terwinselen geweest. Hij overleed op 10 augustus 1961 te St. Geertruid en werd begraven op het kerkhof te Terwinselen. Het grafkruis werd vervaardigd door Nico Duprez. Bron: <http://www.terwinselen.eu> / website van Vincent Crutzen.
6. De kerk van Terwinselen is voorzien van schilderijen van Charles Eyck, René Smeets, Arthur Nols en Frans Nols. Tevens zijn er in de kerk kunstwerken te bewonderen, zoals houtsnijwerk, zandsteenbeeldhouwwerk, glas-inloodramen, glasapplicaties en emaille, gemaakt door Edmond Wesseling, Schiffelers, Nico Duprez, Theo Lennartz en Walter van Hoorn. Bron: <http://www.terwinselen.eu> / website van Vincent Crutzen.
7. P. SCHEEN, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars, 1750-1950* [Den Haag 1969], 289.
8. Reuland lag destijds in Pruisen, district Malmedy in de Eifel. Nu ligt het in de Belgische Ardennen.
9. *Katholieke Illustratie*, 31 juli 1947 No 16, 81ste jaargang, 246-247.
10. Math. Vleeshouwers, *Stadsbeelden Sittard, deel twee* [Sittard 1994], 41.

11. J. van Wessem, J.S. Kentgens e.a., *Sittard de ingangspoort van Nederlands mijngebied in het schoone Limburg* [Sittard 1924], 56-57.
12. Interview met kleinzoon Jacques Duprez uit Heerlen. Jacques Duprez vertelde nog het volgende: 'Dat mijn grootvader, na zoveel jaren ondergronds gewerkt te hebben, geen last van stoflongen heeft gehad, zou volgens een toenmalige longarts gelegen hebben aan het feit dat hij zo actief met beeldhouwen bezig is geweest. Door de bewegingen met zijn armen had de stof geen vat op zijn longen.'
13. *Gazet van Limburg*, 5 december 1947, artikel bij gelegenheid van de 80e verjaardag van Nic Duprez.
14. *Steenkool* 1955, pag. 180-181 en *Limburg*, 5 december 1947
15. Website: <http://www.terwinselen.eu> / onder redactie van Vincent Crutzen. Bedoeld wordt de 'Piëta' in de gedachteniswand van het onderstuk van het voormalig wegkruis op de hoek Singelweg-Hubertuslaan te Terwinselen. Na vernieling van de corpus van dat wegkruis werd dit onderstuk in de kerk geplaatst. Kunstenaar Bruno Schol maakte vervolgens een nieuw wegkruis voor genoemde hoek.

In memoriam Jo Jamar

Oud-stadsarchivaris van Heerlen / directeur Thermenmuseum en
rijksarchivaris van Limburg en Utrecht.

DOOR ROELOF BRAAD*

Altijd joviaal, opgewekt en optimistisch, met hart en onverdroten ijver voor de geschiedenis van de streek en voor klassieke talen. Zo kun je het leven van Jo Jamar in het kort samenvatten. Hij overleed in de nacht van zaterdag op zondag 7 maart na een periode van strijd tegen de ziekte die zijn lichaam sloopte met al de diepten en dalen van dien.

In de wereld van de regionale en Limburgse geschiedenis was Jo geen onbekende en heeft hij vele verdiensten. Ook in zijn werk was hij voor velen een goede vriend en toonde hij zijn maatschappelijke betrokkenheid, waardoor je altijd wel een beroep op hem kon doen. Naast zijn archivaris- en directeurschap was hij actief in onder andere Het Land van Herle en LGOG. Van laatste vereniging ontving hij voor zijn verdiensten de LGOG-draagspeld.

Als classicus ging hij er prat op dat hij op de zelfde dag was geboren als Julius Caesar twee millennia eerder. 'Drs. J.T.J. Jamar' – zo ondertekende hij zijn vele publicaties – was wetenschapper in hart en nieren. Hij wilde niet publiceren als er geen gedegen grondslagonderzoek aan zijn artikel vooraf was gegaan. De zorgvuldigheid waarmee hij die voorbereidde, maakt dat zijn publicaties nog lang waardevol zullen zijn. Tot het laatst zette hij zich in voor de geschiedenis van de regio, had op dat gebied na zijn pensionering nog vele plannen en onderzoek op stapel staan. Afronden kon hij alleen nog de eindredactie en artikelen voor het boek over de *Vroedvrouwenschool, 100 jaar vroedvrouwenschool in Limburg* [november 2009]. Nog tot

foto: Sanne Linssen, Heerlen

Jo Jamar met prins Claus bij de opening van het Thermenmuseum op 29 november 1977.

foto: Collectie Rijckheyt

het laatst toe was hij bezig met de vertaling van het tweede deel van de *Annales Rodenses*. Het speet hem dat hij dit niet meer heeft kunnen voltooien.

Jo

Joseph Toussaint Johannes Jamar werd geboren op 13 juli 1944 in Sittard, studeerde klassieke archeologie met als bijvakken de klassieke talen en middeleeuwse kunstgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen [doctoraal 1968] en rondde in 1973 de opleiding tot Hoger Archiefambtenaar aan de Rijksarchiefschool af.

Na zijn doctoraal gaf hij een periode les in de klassieke talen aan het St. Janscollege Hoensbroek en het Claracollege Heerlen 1968-1973. In 1974 werd hij waarnemend directeur, in 1977 directeur van de Gemeentelijke Oud-

heidkundige Dienst, een dienst die na de gemeentelijke herindeling werd opgesplitst in Archiefdienst en Thermenmuseum. Van beide diensten bleef hij tot april 1991 directeur, vanaf dat tijdstip was hij directeur van de Archiefdienst van de Gemeente Heerlen. Meteen na zijn aanstelling in Heerlen werd hij belast met de voorbereidingen voor de bouw van het Thermenmuseum, dat in november 1977 door prins Claus werd geopend.

Op 15 september 1991 werd hij Rijksarchivaris in Limburg in Maastricht. Onder zijn leiding voltooide men de renovatie en verbouwing van het voormalig minderbroederklooster, toen al de huisvesting van het Rijksarchief Limburg. Het Rijksarchief kreeg daarmee een modern en functioneel gebouw dat is toegerust voor de publieksfuncties van onze tijd en het was terecht dat kroonprins Willem Alexander in november 1996 de ope-

ning ervan kwam verrichten. Door zijn ervaring met bouwen werd hij op 1 december 1997 tot Rijksarchivaris in Utrecht en gemeentearchivaris te Utrecht benoemd. Beide instellingen fuseerden per 1 mei 1998 tot Het Utrechts Archief. Vanaf die datum tot 1 december 2005 was hij directeur van de gefuseerde instelling Het Utrechts Archief. In Utrecht managede hij de voorbereiding van de publiekslocatie van de beide instellingen aan de Hamburgerstraat. Hij bleef echter in Heerlen wonen.

Publicist en bestuurder

Vanaf 1968 publiceerde Jo Jamar meer dan honderd bijdragen over archeologische en historische onderwerpen. Zijn belangrijkste werken betreffen de uitgave van de *Annales Rodenses* in 1995 [samen met L. Augustus], een transcriptie van de Latijnse tekst van de kroniek van de abdijs Kloosterrade 1104-1157, voorzien van de Nederlandse vertaling met historisch commentaar en de uitgave van de *Catalogus episcoporum ultrajectorum* in 2005 [samen met Kees van Kalveen], ook nu weer een transcriptie, vertaling uit het Latijn en inleiding met historisch commentaar van een bisschoppenkroniek over de jaren 395 tot 1378.

Jo Jamar was bestuurslid van vele [meest historische] verenigingen, waaronder bijvoorbeeld de Federatie van Limburgse Musea

[voorzitter van 1974-1986] of de Historische Kring Het Land van Herle [1974-1991]. Ook was hij bestuurlijk actief buiten die wereld bijvoorbeeld in de toeristische sector als secretaris bij de VVV Heerlen of als voorzitter van de Stichting Kasteelruïne annex Fluweelen Grot te Valkenburg en de Katakombenstichting, eveneens in Valkenburg.

Verder is hij bestuurslid en voorzitter geweest van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland; bestuurslid van de Section on Professional Associations van de International Council of Archives, van het Provinciaal Utrechts Genootschap, secretaris/penningmeester van ABS-Archeion, bestuurslid van Stichting Stichtse Geschiedenis, secretaris stichting Provinciaal-Romeinse Archeologie te Nijmegen, nog tot zijn overlijden was hij voorzitter van de Kring Parkstad van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, voorzitter van de Prof. Dr. Timmersstichting in Sittard, actief lid en webredacteur van Rotaryclub Heerlen en redactielid van dit tijdschrift.

De uitvaartdienst vond plaats op vrijdag 12 maart 2010 in een overvolle Annakerk aan het Bekkerveld in Heerlen gevolgd door de crematie in het Crematorium Heerlen.

* *Roelof Braad is stadshistoricus in Heerlen en (interim)hoofdredacteur van dit tijdschrift.*

Publicaties van J.T.J. (Jo) Jamar

- 1968** Opgraving Kanaalstraat, Nijmegen, in: *K.N.O.B.*, 1968, 8, 84-85.
- 1970** Oudheidkundige Vondst, in: *Het Land van Herle [LvH]*, 1970, 1, 40.
Oudheidkundige onderzoeken te Heerlen. Opgraving aan de Valkenburgerweg te Heerlen, in: *LvH*, 1970, 4, 121-123.
- 1972** Een aureus van keizer Claudius, in: *LvH*, 1972, 2, 32-35.
- 1973** Inventaris van het archief van de Kruisheren te Roermond [Maastricht 1973]
[serie inventarissen Rijksarchief in Limburg, nr. 7], 165 blz.
- 1974** Een Spaanse inval in Heerlen, in: *LvH*, 1974, 1, 4-8.
Het Land van Herle, register op de inhoud van de jaargangen 1950-1970.
Summiere beschrijving van de nalatenschap dr. W. Goossens [Maastricht 1974], 15 blz.

- 1975** De thermen te Heerlen, in: Spiegel Historiae, 1975, 9, 450-456.
Kapellen te Heerlen, in: LvH, 1975, 2, 33-37.
Heerlen 750 jaar Landsfort, in: LvH, 1975, 3, 61-71.
Monumenten in Heerlen [Heerlen 1975], 40 p. 32 foto's. In samenwerking met drs. L.E.M.A. van Hommerich en Alb. Corten.
- 1976** Het Land van Herle, register op de inhoud van de jaargangen 1971-1975.
Vondstmelding Romeinse oven, in: Bulletin K.N.O.B., vol. 73,3/4, sept. 1976, Archeologisch Nieuws, 265.
Coriovallum, kaleidoscoop van Heerlen in de Romeinse tijd. Inleiding bij DSM-kalender 1977.
Burgemeestersbenoemingen in Heerlen van 1805-1894 [deel 1], in: LvH, 26, 79-87.
Inventaris van het archief van de St. Pancratiusparochie te Heerlen, 1620-1924 [Heerlen 1976] [herziening van de inventaris van N.G.H.M. Eussen 1966].
A hoard of late Roman coins from Heerlen [samen met J.P.A. van der Vin], in: Berichten R.O.B., 26, 169-174.
- 1977** Burgemeestersbenoemingen in Heerlen van 1805-1894 [deel 2], in: LvH, 27, 2-10.
Aankoop Romeinse collectie van de Katakombenstichting, in: LvH, 27, 49-51 [ook in: Archeologie in Limburg, 3].
Thermenmuseum Heerlen, in: Spiegel Historiae, 1977, 574 [Ook als overdruk uitgegeven, regelmatig heruitgegeven].
De bouw van het Thermenmuseum, in: LvH, 27, 107-125.
De Romeinen en hun badhuis, in: Limburgs Dagblad, 25 nov. 1977, speciale uitgave b.g.v. de opening van het Thermenmuseum.
- 1978** Thermen te Heerlen, in: Hermeneus, 1978, 57-58.
De instelling van de vrije markt te Heerlen, in: LvH, 28, 42-45.
Het Thermenmuseum te Heerlen [samen met F.H. Senden], in: Museumvisie, 1978, 1-6.
Stichting Federatie Limburgse Musea en Oudheidkamers, in: Museumvisie, 1978, 25.
Heerlen rond 1878, in: De Stem van Pancratius [jubileumuitgave], 1978, 41-45.
- 1979** Techniek in de Romeinse thermen, in: De Gringel, 25, nr. 3, 1-6.
Overpeinzingen bij de nota Cultuurconservering, in: Info, febr. 1979, 3 blz.
Heerlen en Pancratius, in: Informatiebron St. Pancratiusparochie, 1979, 2-4.
Openbare verlichting in Heerlen, in: LvH, 29, 73-83 [ook in: De Gringel, 26, nr. 2, 1-11].
- 1980** Emancipatie in de Romeinse thermen, in: In de schaduw van het Aambos, [Heerlen 1980], 82-84.
- 1981** Het Land van Herle, register op de inhoud van de jaargangen 1976-1980.
Het Rijksarchief in Limburg en de archeologie, in: Van der Nijersen upwaert [Werken LGOG, nr. 7], 1981, 351-363.
Heerlen, de Romeinse thermen, Archeologische monumenten in Nederland [Zutphen 1981] deel 9, 36 blz.
Gemeentehuizen in Heerlen, in: LvH, 31, 81-91.
De conservering van de Thermen, in: LvH 31, 94
- 1982** Archeologie en musea in Limburg, in: Archeologie in Limburg, nov. 1982, 15, 8-10.
Bespreking van het boek van H.J. Hoofs, 'Heerlerheide een dorp vol herinneringen', in: LvH 32, 94
- 1983** Nogmaals een portret met verrassingen, in: LvH, 33, 1-3
De Limburgse leeuw in het provinciewapen, in: De Maasgouw, 102, 1983, 46-48.
De benaming Onderbanken, in: LvH, 33, 43-46.
Het wapen van de nieuwe gemeente Heerlen, in: De Nederlandsche Leeuw, 1983, 441-444
Het nieuwe gemeentewapen van Heerlen, in: LvH, 33, 57-62.

- 1984** Expositie 'Heerlen in de Tweede Wereldoorlog', in: LvH, 34, 57-58.
Castrum Rodense in de Annales Rodenses, 's Hertogenrade of Kerkrade [samen met L. Augustus], in: LvH, 34, 81-86.
Bespreking van het boek van T. Savelberg, 'Van blusemmer tot schuimblusser', in: LvH, 34, 100.
- 1985** 1785: Schaesberg van Oostenrijks tot Staats, in: LvH, 35, 9-13.
Bespreking van een Schoolfotoboek van Simpelveld, in: LvH, 35, 23.
Raadsels rond een foto. Station Heerlen of Kerkrade? in: LvH, 35, 25-30.
Ophoven tegen de Nederlandsche Zuider-Spoorwegmaatschappij, 1894, in: Historisch Jaarboek voor het Land van Zwentibold, VI, 1985, 65-78.
Topografie van Heerlen rond 1896, in: LvH, 35, 83-96 [met losse kaart].
Pancratuskerk, in: LvH extra nummer 35, 1-3.
- 1986** Het Land van Herle, register op de inhoud van de jaargangen 1981-1985.
De beoefening van de archeologie in Limburg tot 1940, in: Munsters in de Maasgouw [Werken LGOG nr. 9], 1986, 108-124.
De Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen, in: LvH, 36, 19-23.
De Nederlandsche Zuider-Spoorwegmaatschappij met liquidatie bedreigd, 1892, in: LvH, 36, 29-31.
De verwerving van het zgn. Romeinse altaar van Kessel door het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, 1870, in: De Maasgouw, 105, 129-133.
Van amateur tot beroeps, in: Stadsschouwburg 25 jaar, 1986, 2-9.
Bespreking van het boekje van P.G.J. Post, 'Het gebouw van de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat te Heerlen; voorheen retraitehuis en filosoficum' [Heerlen 1986], in: LvH, 36, 83.
De eerste opgraving van de Romeinse villa te Voerendaal [1892-1893], in: LvH, 36, 97-100.
- 1987** Zwarte veldje Heerlen, Beeld van een opgraving [Heerlen 1987], 36 blz. eindredactie
De Romeinse bewoning op het Zwarte Veldje, in: Expositiecatalogus Zwarte Veldje Heerlen, 1987, Beeld van een opgraving, 1-16.
Een godinnenbeeld uit Romeins Heerlen, in: LvH, 37, 17-21.
Bevoegdheid in criminele en civiele zaken in de hoofdbank Heerlen, 18de eeuw, in: De Maasgouw, 106, 124-129.
Bespreking van Nic.H.M. Tummers, 'Architectuurkaart van Heerlen', in: LvH, 37, 80.
De Romeinse weg van Boulogne-sur-Mer naar Keulen, verkeersader voor handel en industrie, in: LvH, 37, 81-88.
- 1988** Romeins Leven in Heerlen - Römisches Leben in Heerlen; Over de Grens II [Mönchengladbach] 1988, 43 blz. [expositie]
Stedebouwkundige ontwikkelingen in Heerlen, 1900-1928. Initiatiefnemers en verantwoordelijkheden, in: LvH, 38, 67-76.
Overzicht van gebouwen te Heerlen, ontworpen door Jan Stuyt. Overzicht van gebouwen te Hoensbroek, ontworpen door Jan Stuyt [Samen met Nic.H.M. Tummers en A. Stevens-Ruiters], in: LvH, 38, 104-107
Architectuurkaart Jan Stuyt [samen met N. Tummers en A. van Mastrigt] [Heerlen 1988].
De ontwikkelingen van het onderwijs in Heerlen 1910-1920, in: Gedenkboek Bernardinus 1913 1988, [Heerlen 1988], 7-14.
- 1989** Kroniek van Heerlen: over het jaar 1988 [samen met B.H. Vroomen en C.H. Winants] [Heerlen 1989], 76 blz.
Een kanaal naar Heerlen, in: LvH, 39, 1-4.
Archeologie en Limburg 1863-1988, in: Publications de la Société et archéologique dans le Limbourg, 125, 195-211
Ontstaan uit Romeins legerkamp. Heerlens geschiedenis in hoofdlijnen, in: De Uitkijk 5 juli 1989.
Das römische Dorf an dem Übergang der römischen Staatsstrasse über die Wurm bei Rimburg, in: Archäologie im Kreis Heinsberg I. Bodendenkmäler und Funde im ehemaligen Kreis Geilenkirchen-Heinsberg. Schriftenreihe des Kreises Heinsberg, 5, 1989, 113-118.

- 1990** De totstandkoming van de spoorlijn Sittard-Heerlen-Herzogenrath, in: LvH, 40, 45-50.
Martin Cudell [1773-1845] en de Romeinse weg van Tongeren naar Jülich, in: Maaslands Melange [Werken LGOG nr. 14], 1990, 182-200.
Het Thermenmuseum te Heerlen en de problematiek van conservering van archeologische monumenten, in: Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie, nr. 6, jrg. 3, 11-17.
Das Thermenmuseum in Heerlen [Niederlande], in: Archäologische Informationen, Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte, Bonn, Jrg. 13, Heft 1, 1990, 76-79.
Heerlen in vogelvlucht [samen met Femy Horsch] [Heerlen 1990], 23 blz. Eindredactie F.P.J. Peutz en Heerlen [1896-1974]; architectuurkaart [samen met Femy Horsch] [Heerlen 1990]. Vouwblad. Eindredactie.
Uit de Kraan, watervoorziening in Heerlen en Hoensbroek, 1900-1989 [samen met Kick Schröder] [Heerlen 1990], 48 blz.
- 1991** Aquincum, Romeins Boedapest, in: LvH, 41, 3-12.
Architectuurwandeling door het centrum van Heerlen, Monumentendag 14 september 1991, 10 blz.
50 jaar beroepsbrandweer Heerlen [samen met Kick Schröder] [Heerlen 1991]. Hierin: Brandbestrijding bij de Romeinen, 39-43.
Peutz en zijn huis Op de Linde, in: LvH, 41, 83-86.
De stadsschouwburg en het Heerlense culturele leven, in: Economie, cultuur, bedrijfsleven, 30 jaar stadsschouwburg Heerlen, 1991, 7-15.
De ontwikkeling van de wijk Bekkerveld, in: 50 jaar parochie H. Moeder Anna 1941-1991, Heerlen 1991, 6-12.
Straatnamen in de parochie Bekkerveld, in: 50 jaar parochie H. Moeder Anna 1941-1991, Heerlen 1991, 55-75.
De oudheid versierd, sieraden uit de Oudheid [samen met Gisela Zalhaas] [Heerlen 1991], 63 blz.
Vijftig jaar Parochie H. Moeder Anna, 1941-1991 [Heerlen 1991], 80 blz. Eindredactie.
- 1993** Jos Habets als archeoloog, in: Publications de la Société et archéologique dans le Limbourg, 129, 1993, 257-263.
- 1994** Privatarhive in den Niederlanden, in: [Derde Duits-Nederlands-Belgisch archiefsymposium 1993] Miscellanea archivistica. Studia [Brussel 1994], nr. 58, 19-26.
- 1995** Annales Rodenses, Kroniek van Kloosterrade. Tekst en vertaling [samen met L. Augustus] Publikaties Rijksarchief Limburg, nr. 3 [Maastricht 1995], 230 blz.
Das Reichsarchiv Limburg [Niederlande]. Die Adaption von Klostergebäude für Archivzwecke in Maastricht, in: Kirchen und sozialistischer Staat, Umbruch und Wandel 1945-1990, 185-192 [Referate und Fachvorträge des 7. Internationalen Kirchenarchivtags Prag 1995].
- 1996** Franz Egon von und zu Hoensbroech. Zijn opname in de Ridderschap van Limburg, 1841-1845, in: Ontgonnen Verleden [Werken LGOG nr. 15], 379-390.
De Rijksarchiefdienst, in: Een nieuwe huisvesting voor het Rijksarchief Limburg, RGD Restauratieproject [Den Haag 1996], 8-17.
- 1997** Das Reichsarchiv Limburg auf der Grenze des 20. Jahrhunderts und des 21. Jahrhunderts [Zesde Duits-Nederlands-Belgisch archiefsymposium 1996], in: Miscellanea archivistica. Studia, [Brussel 1997], nr. 89, 153-159.
- 1998** Historische verenigingen en de 21ste eeuw, in: Tijdschrift van Oud-Utrecht, 1998, 58-60
- 1999** Indexering van het notariaat. De Nederlandse ervaring, in: Handelingen van de studiedag op 25 mei 1998, in: Miscellanea archivistica. Studia, 119, 1999, 43-49. Ook uitgegeven als overdruk. Voorwoord, in: Jan Engelen, Heerlen Parkstad, kleurrijk verleden in zwart-wit [Zaltbommel 1999], 5
Huisvesting van het Utrechts Archief, in: Oud-Utrecht, 72, nr. 1, 6-7.

- 2000** Het Stadhuis van Utrecht-The townhall of Utrecht [Utrecht 2000], eindredactie, 135 blz.
- 2001** Het Nationaal Archief in Indonesië, Burengerucht, in: Archievenblad 2001, 7. Een bezoek aan het Nationaal Archief in Ottawa [samen met Joyce Pennings], in: Archievenblad, 105, nr. 2, 25.
- 2003** Het Utrechts Archief aan de Hamburgerstraat, in: Radicaal, 8, nr. 2, 6-7. Het Utrechts Archief aan de Hamburgerstraat, in: GM kwadraat, 3, nr. 2, 6-19.
- 2004** De gotische Dom van Utrecht, [2004], redactie [samen met T.J. Hoekstra en A.C. Voogt] 80 blz. [tevens Engelse en Duitse versie].
- 2005** Catalogus episcoporum ultrajectinorum. Lijst van Utrechtse bisschoppen 695-1378 [samen met C.A. van Kalveen] Uitgave en vertaling. Toegangen van Het Utrechts Archief 8, [Utrecht 2005], 188 blz.
- 2006** Heiligen en harnassen; Utrechtse bisschoppen tussen Vecht en Eem [samen met Henk Michielse en C.A. van Kalveen], in: Tussen Vecht en Eem, 24, nr. 2, 91-95.
- 2007** Moderne monumenten in Heerlen [samen met Roelof Braad en Ton van Mastrigt Wandelroutes Open Monumentendag 2007, 12 blz. Achtergronden van de geschiedenis van Rotary Heerlen, in: website: www.rotaryheerlen.nl. Architectuur en Heerlen Jo Jamar, Lunchpraatje Rotary Heerlen, Grand Hotel, 13 juli 2007, in: website: www.rotaryheerlen.nl.
- 2008** Sporen van het Mijnverleden. Een speurtocht naar monumentaal mijnbouwhistorisch erfgoed; een cultuurhistorische auto- en fietsroute in Heerlen, Monumentendag 2008 [samen met Roelof Braad].
- 2009** De Vroedvrouwenschool en de Raadhuiskwestie in Heerlen, 1919, in: LvH 59, 13-22. De St. Elisabethkapel bij de Vroedvrouwenschool op de Hooghees, in: LvH 59, 37-52. Vroedvrouwenschool; 100 jaar Moederschapszorg in Limburg [Hilversum 2009], 192 blz. Eindredactie. Hierin: Jan Stuyt en de Vroedvrouwenscholen, 57-82.
- 2010** Postuum zal verschijnen: De grafsteen van hertog Walram II in de abdijkerk van Kloosterrade [Rolduc], [samen met T. van Oeffelt]. [waarschijnlijk in: Maasgouw 2010].

Naast deze publicaties produceerde Jo Jamar samen met Herman Haenen de videoproducties: Langs de Weg, 25 min. [1987] Heerlen Vroeger, 50 min. [1988], Heerlen in vogelvlucht 1952, 35 min. [1990], Heerlen in vogelvlucht, 45 min. [1990].

Nieuwe impulsen voor de geschiedenis van de Nederlandse mijnbouw

DOOR ROELOF BRAAD*

Mijnbouwgeschiedenis heeft momenteel de volle aandacht. Er lopen heel wat projecten naast elkaar. Enkele voorbeelden: de verfilming van het boek *Tien Torens Diep* van Jacques Vriens, de tot nu toe succesvolle poging van *Stichting De Koempel verhaalt* om de geschiedenis van de Nederlandse mijnwerkers op wetenschappelijke wijze te beschrijven en zo nog een paar. In het hier navolgende artikel een kort overzicht van de meest actuele projecten in willekeurige volgorde.

Oranje Nassaumijnen

In 2009 werd door de Oranje Nassau Groep in samenwerking met Waanders Uitgevers het lijvige boek 'Oranje-Nassau Mijnen, een pionier in de Nederlandse Steenkolenmijnbouw 1893-1974' uitgegeven.¹ De historici Jan Peet [Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht] en Willibrord Rutten [Sociaal Historisch Centrum voor Limburg] tekenden voor de inhoud. In 495 bladzijden wordt de geschiedenis van de Oranje Nassaumijnen uit de doeken gedaan met als toetje in het achterplat een DVD 'Herinneringen aan het mijnverleden' met interviews en historische filmfragmenten. Het boek is rijk geïllustreerd en van goede annotatie voorzien. Vooral de vele statistieken en grafieken geven inzicht in de boeiende bedrijfsgeschiedenis van deze voormalige grote particuliere mijnonderneming die in 1893 het startschot gaf voor de moderne mijnbouw in Zuid-Limburg. Hoewel ook wel wat valt af te dingen op de inhoud – een aantal onderwerpen hadden in breder perspectief aan de orde gesteld kunnen worden² en zou een meer kritische beoordeling van de besluiten en standpunten van de ON-directie

meer recht gedaan hebben aan vooral de naoorlogse geschiedenis van het bedrijf³ –, is het boek van enorm belang voor de geschiedenis van de regio en zal deze studie lang als naslag voor verder wetenschappelijk onderzoek kunnen dienen. Bovendien heb je voor maar € 39,90 een lijvig werk, dat niet misstaat in je boekenkast!

Platform de mijnen

In 2006 nam wethouder Cor Duijf het initiatief om een netwerkbijeenkomst te organiseren waar iedereen die actief bezig is met de geschiedenis van de mijnbouw in Limburg voor werd uitgenodigd. Inmiddels is het overleg uitgegroeid tot een Platform, dat pleit voor meer samenhang in het aanbod aan activiteiten en de geschiedschrijving rond de mijnen, voor meer onderlinge samenwerking en synergie en het scheppen van nieuwe kaders voor het opzetten van evenementen, projecten of een verankerd onderwijsprogramma. Daarnaast wordt vooral gekeken naar het benutten van het mijnverleden bij nieuwe economische kansen [mijnwaterproject bijvoorbeeld] en in nieuwe toeristische programma's. Onlangs vroeg het platform bijzondere aan-

dacht voor ons mijnverleden in een open brief aan de nieuw gekozen gemeenteraden in de mijnsteden. 'Bijzondere aandacht voor cultureel erfgoed is in verschillende opzichten een duurzame investering. Cultureel erfgoed vergroot de vitaliteit van steden. Het kan bijdragen aan belangrijke doelen van gemeentelijk beleid, zoals behoud van sociale samenhang en werkgelegenheid. En bovendien zorgt een gedeeld verleden er voor dat burgers zich verbonden voelen met elkaar, dankzij een duidelijk en herkenbaar eigen verhaal. Het Mijnverleden is belangrijk als pijler van onze identiteit.' Gevraagd werd om er in gezamenlijkheid werk van te maken om de initiatieven rond het mijnverleden te ondersteunen, het mijnverleden een plek te geven binnen de ruimtelijke ontwikkeling, er in het onderwijs de nodige aandacht voor te vragen en daar ter versterking van de identiteit de bewoners actief bij te betrekken. Men moet weer trots worden op het mijnverleden, is het devies. Het belang van de vraag spreekt uit de lange lijst van deelnemers aan het platform: Stichting De Koempel Verhaalt, Heerlen; Nederlands Mijnmuseum, Heerlen; Schunck* Bibliotheek Parkstad, Heerlen; Continium, Kerkrade; Wim Schoenmaekers, Heerlen; DeMijnen.nl, Heerlen; Sociaal Historisch Centrum Limburg, Maastricht; Universiteit Maastricht; Museum Het Domein, Sittard; Historisch Goud / Rijkheyt, centrum voor regionale geschiedenis, Heerlen; Stichting Voortgezet Onderwijs Parkstad Limburg; VVV Zuid-Limburg; Media Groep Limburg; X-cago, Roermond; KF Productions; Centrale Archiefdienst DSM; Gemeente Sittard-Geleen, stadsarchief; Gemeente Kerkrade, stadsarchief; Gemeente Heerlen, afdeling welzijn; Gemeente Brunssum en Parkstad Limburg.

DeMijnen.nl

Al enige jaren actief is de website 'www.DeMijnen.nl'. Op deze site is allerlei informatie te vinden over de mijnen en activiteiten rondom de mijnbouwhistorie. Zo vullen leer-

lingen van het Sintermeerten College nog regelmatig aan met bijvoorbeeld werkstukken over de mijnen en interviews met oud-mijnwerkers. DeMijnen.nl kun je nu al beschouwen als de portal naar de mijnbouwgeschiedenis van Zuid-Limburg. Er zitten goede verwijzingen naar bronnen, foto's en filmmateriaal in en het bevat al veel informatie om de geschiedenis van de Nederlandse mijnbouw goed te kunnen volgen. De site wordt nog steeds uitgebreid. Onlangs zijn daar ook zo'n 6000 foto's uit het archief van Staatsmijnen en de uitgaven van Staatsmijnen toegevoegd [in samenwerking met het Centraal Archief DSM]. Het betreft hier alle jaargangen van de bladen *Stukkoel*, *Steenkool*, *Nieuws van de Staatsmijnen* en alle jaarverslagen van de Staatsmijnen van 1902 tot 1975.

The screenshot shows the website 'De Koempel Verhaalt'. At the top, there is a navigation bar with links: 'huis', 'contact', 'verhalen', 'vrienden', 'donateurs', 'de stichting', and 'links'. Below this, the main content area is titled 'Verhalen'. It includes a list of services: 'overzicht verhalen', 'overzicht foto's', 'overzicht video producties', 'ik zoek koempel', and 'spelregels'. To the right of this list is a photograph of two people sitting on a bench outdoors, looking at a book or document together. Below the photo, there is a short paragraph of text.

De koempel verhaalt

Op 9 februari 2007 nam Provinciale Staten van Limburg unaniem een motie van PvdA en CDA aan, waarin GS opgedragen werd te komen tot realisatie van een 'integrale wetenschappelijk studie van de Mijnwerker in zijn maatschappelijke context'. Daarna is de Stichting 'De koempel verhaalt' opgericht en zijn de initiatiefnemers aan de slag gegaan om verdere fondsen te werven voor de realisatie van een en ander. In december 2009 gaf de stichting tijdens een feestelijke bijeenkomst in de Parkstadtheater Heerlen definitief de opdracht tot het schrijven van een standaardwerk over de mijnwerkers en hun samenleving.

Serge Langeweg, wetenschappelijk medewerker bij Continuum in Kerkrade, Willibrord Rutten en Jan Peet [de laatste twee hebben ook het boek over de geschiedenis van de Oranje-Nassaumijnen geschreven, zie hierboven] zijn als auteur aangetrokken. Daarnaast is er een wetenschappelijke begeleidingscommissie. Het is de bedoeling dat de wetenschappelijke studie in 2012 zal verschij-

nen en dat er tevens een populaire versie van zal worden uitgegeven. Zie voor verdere informatie: www.dekoempelverhaalt.nl. Daar kunt u ook vriend of donateur worden van het project.

Tien torens diep

Rond het jeugdboek *Tien Torens Diep* van Jacques Vriens⁴ en de verfilming ervan⁵ is al veel geschreven. De geschiedenis van de mijnbouw in Zuid-Limburg werd dynamisch belicht. Educatieve programma's maken de geschiedenis toegankelijk voor scholen. Contium ontwikkelde een speciale lesbrieven en reizende tentoonstelling.

Voor de toerist ontwikkelde VVV-Zuid-Limburg samen met de AVRO auto-, fiets- en wandelroutes langs de historische plekken rond de mijnbouw en die van de filmopnamen. In Treebeek-Brunssum is in samenwerking met de woningcorporatie Wonen-Zuid het huis van de hoofdpersoon in de film, 'Stef', ingericht en tot september 2010 opgezette tijden opengesteld.⁶ De regio leek even weer de 'Mijnstreek'. De mijnhistorie

was weer even 'hot' nationaal nieuws.

De uitzendingen van de jeugdserie op L1-tv en op Nederland 1 [AVRO] liggen al weer een tijdje achter ons. Voor wie het gemist heeft: de dvd's van de serie zijn nu in de winkel te koop.⁷ Voor meer informatie kunt u terecht op heel wat websites, maar vooral op [www](http://www.tienstorensdiep.nl).

www.tienstorensdiep.nl en www.vvzuidlimburg.nl/beleefzuidlimburg/tientorensdiep/

Jacques Vriens schreef over het boek en de film de hierna afgedrukte bijdrage.

* *Roelof Braad is stadshistoricus in Heerlen en (interim)hoofdredacteur van dit tijdschrift.*

Noten

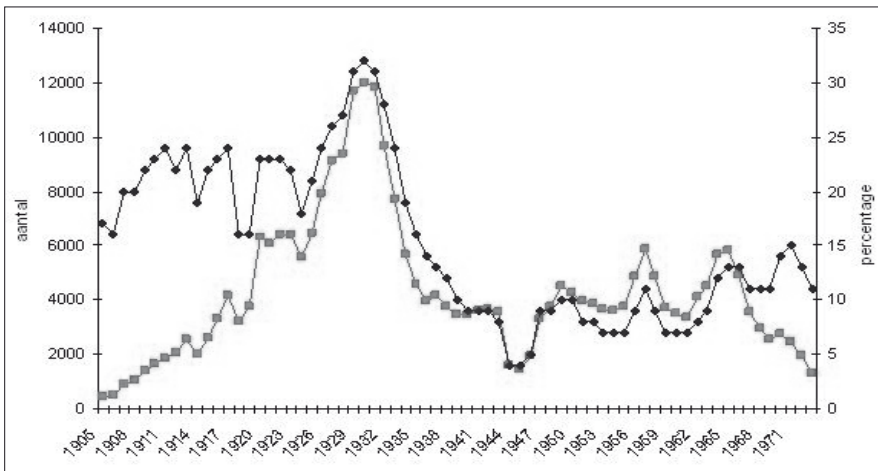
1. JAN PEET en WILLIBRORD RUTTEN, *Oranje-Nassau Mijnen, een pionier in de Nederlandse steenkolenmijnbouw, 1893-1974* [Zwolle 2009]. ISBN 978-90-400-8572-7.
2. Zie de recensie op het boek door Loek Kreukels, op <http://www.demijnen.nl/sjablonen/demijnen/pagina.asp?subsite=6&pagina=132>
3. Zie de boekbespreking door journalist Ray Simoen in het *Limburgs Dagblad / Dagblad De Limburger* van 20 juni 2009.
4. JACQUES VRIENS, *Tien Torens Diep, een verhaal over vriendschap* [Houten 2004, 2009].
5. De zesdelige jeugdserie is geproduceerd door Bijker tv in Hilversum in coproductie met de

AVRO en geregisseerd door Marc Willard. Uitvoerend producent was Harro van Staverden. De serie was op tv te zien vanaf 14 november 2009 op L1-tv en vanaf 24 januari 2010 op Nederland 1.

6. Zie: http://www.brunssumlaatjegenieten.nl/79_huis-van-stef.html
7. Ook terug te kijken op <http://www.avro.nl/tv/media-archief/?progId=tcm:8207136&sort=date> of <http://www.l1.nl/tv/Tien-Torens-Diep>. Als set van drie dvd's te koop voor € 22,99 met poster en kaart van de autoroute van VVV Zuid-Limburg, uitgave: Dutch Film Works uit Schelluinen, www.dfw.nl.

Erratum

In het vorige nummer 2009-3/4 is in het artikel van SERGE LANGEWEG, *Mijnen, mijnwerkers en migranten* op pagina 98 helaas de verkeerde grafiek weergegeven. Hier de goede.

Grafiek I: Aantal en percentage buitenlandse arbeiders in de Nederlandsre steenkolenmijnen, 1905-1973.

Bron: [Jaar]verslagen [Hoofd-]Ingenieur der Mijnen / Inspecteur-Generaal der Mijnen, 1905-1973.

Tien torens diep

Waarom ik dit boek wilde schrijven

DOOR JACQUES VRIENS*

Ik groeide op in Brabant, maar ik mocht wel eens met mijn vader mee naar Zuid-Limburg. Mijn vader was naast hoteleigenaar ook nog parttime vertegenwoordiger in jenever en moest voor zijn werk vaak in Heerlen, Kerkrade en Simpelveld zijn. Ik wist eigenlijk al vrij veel over de mijnen, omdat ik in de klas zat bij een 'broeder', waarvan de vader mijnwerker was. Daarover vertelde de broeder vaak en wij, kinderen, vonden dat maar wat spannend. Er hing ook permanent een mooie schoolplaat in de klas met een door-

snee van een mijn. Als ik met mijn vader mee mocht, zag ik de mijngebouwen, de schachten, de steenberg en mijnwerkersdorpen (de 'koloniés') in het echt. De mijncomplexen waren in mijn ogen eigenlijk enorme kastelen en maakten een diepe indruk.

Toen ik zélf in 1998 naar Zuid-Limburg verhuisde, drong het ineens tot me door dat de mijnen helemaal verdwenen waren. Letterlijk onder de grond gestopt. Natuurlijk wist ik wel dat de laatste mijn in 1974 gesloten was, maar ik vond het raar dat inmiddels alle sporen wa-

De hoofdrolspelers, Stef, Victor en Wietske uit de film. bron: *DeMijnen.nl*

ren uitgewist. Van die 'kastelen' is nu niets meer over. Het enige wat nog rest zijn een paar steenbergen, maar die zijn inmiddels veranderd in skibanen of pretparken. En een 'echte' mijnschacht die weggestopt is op een parkeerterrein in Heerlen en nog de schacht Nulland.

Ik sprak hierover met oud-mijnwerkers en toen werd het allemaal nog vreemder. Tien-duizenden mensen hebben jarenlang in de mijnen gewerkt. 'De koel' bepaalde het leven in Zuid-Limburg en ineens is alles weg. Ik stelde mezelf op een goed moment de vraag: Hoe zou het zijn om als kind op te groeien in een kolonié?

Mijnhistorie

Daarom ben ik me gaan verdiepen in de mijnen. Ik heb heel veel foto's bekeken; met oud-mijnwerkers en met hun kinderen gepraat; veel gelezen; oude films gezien (onder meer propagandafilms, waarmee jongens op de lagere school naar de mijnen werden 'gelokt'); door mijnwerkersdorpen gedwaald; in een mijn afgedaald (dat kan nog in België) en de regionale omroep L1 stelde mij een tiendelige radiodocumentaire beschikbaar die een aantal jaren geleden werd uitgezonden.

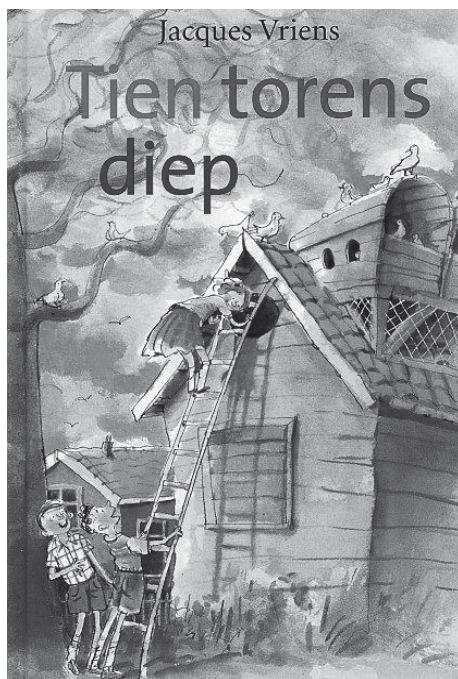
Langzaam maar zeker kreeg ik een steeds beter beeld van die tijd. Op het laatst droomde ik erover en kon ik me zelfs goed voorstellen dat ik zelf rondliep in 1958 in 'Oranjedorp' zoals de kolonié in mijn boek heet.

Ik was zelf in 1958 net zo oud als de kinderen in het boek (11/12 jaar). Ik zat ook op een echte jongensschool en 'openbare kinderen' (net als Wietske in het boek) vielen nogal uit de toon. De invloed van de R.K. Kerk was in Brabant net zo groot als in Limburg.

Wat mij vooral opviel in de gesprekken met de oud-mijnwerkers was de dubbele manier waarop zij over hun leven vertelden. Enerzijds de stoerheid (je ging naar 'het kolenfront') en de vriendschappen ondergronds, want 'koempels' lieten elkaar nooit in de steek.

Jacques Vriens

Cover Tien Torens Diep, 2004

Anderzijds de boosheid over de macht van de kerk en de mijnindustrie, de arbeidsomstandigheden, de stoflongen en het feit dat na 1974 alle sporen van de mijnen letterlijk zijn uitgewist.

Of, zoals een mijnwerker mij zei: ‘Het lijkt wel alsof we ons hier in Limburg moeten schamen tegenover de rest van Nederland dat we ooit mijnen hebben gehad. Ze doen nu net of het minderwaardig werk was, terwijl wij het toch zijn geweest die na de oorlog de economie weer op gang hebben gebracht. Heel Nederland schreeuwde om kolen! Zelfs de koningin kwam naar ons kijken.’

Daarover wilde ik een boek schrijven. Want zo gaat het bij mij altijd: als iets me ‘raakt’ dan kan ik er pas over schrijven. Een verhaal zit altijd eerst in mijn hart en wordt pas daarna een boek. Het boek werd uiteindelijk een verhaal over de mijnen en het leven er omheen, gezien door de ogen van kinderen.

Tien torens diep, een verhaal over vriendschap

gaat over drie kinderen die opgroeien in een kolonié. De twee vrienden Stef en Victor en hun vriendinnetje Wietske. Het verhaal speelt zich af in 1958 en geeft daarmee ook

een tijdsbeeld. De mijnsluitingen kondigen zich al aan, maar de meeste mensen willen dat nog niet zien.

De kinderen beleven hun avonturen in en rondom het dorp. Maar ze leven onder de rook van de mijn en dat drukt een onuitwisbaar stempel op hun leven. Vreugde en (soms intens) verdriet wisselen elkaar af en altijd is er weer ‘de koel’. Ik heb geprobeerd er een grappig, spannend, maar zeker ook ontroerend boek van te maken.

Ik ben erg blij dat nu van het boek zo’n mooie serie is gemaakt. Ik heb vooraf veel gesprekken gevoerd met de regisseur, de producent en de scriptschrijver (respectievelijk: Marc Willart, Harro van Staverden en Jasper Beerthuis).

En voor er maar een letter op papier kwam te staan voor de serie, zijn ze een paar dagen in Limburg geweest. Ik heb ze allerlei belangrijke plekken laten zien en vertelt over de mijnen. Daarna bleef ik nauw betrokken bij het script en ik heb ook nog een kleine rol gespeeld in de serie. Ik heb mogen ervaren met hoeveel liefde en enthousiasme aan deze serie is gewerkt. Ik ben er trots op.

** Jacques Vriens (1946) is schrijver van vele jeugdboeken en woont momenteel in Gronsveld.*

Signalementen

DOOR ROELOF BRAAD, SANDER VAN DAAL, MARK VAN DIJK EN WIM NOLTEN *

In de voetsporen van de bokkenrijders

Door Lammert Neervoort en Rob Hamers
[2009]. Uitgeverij: Tic, Maastricht;
ISBN: 978-90-78407-53-9; prijs: € 9,90.

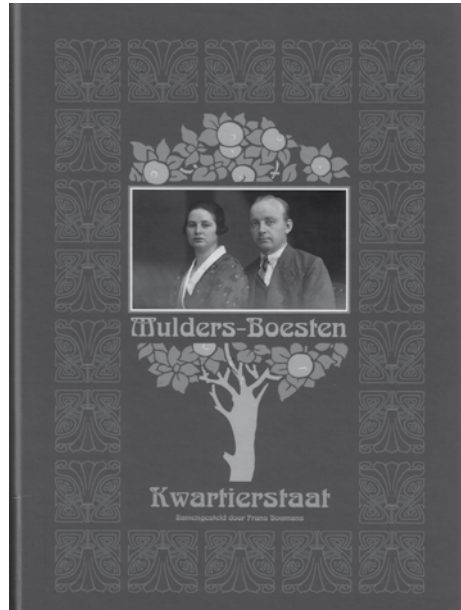
In de voetsporen van de Bokkenrijders is een uitgave van het Bokkenrijdersgenootschap, een in maart 2003 opgerichte vereniging voor geïnteresseerden in het verschijnsel Bokkenrijders met het doel het cultureel erfgoed Bokkenrijders blijvend onder de aandacht te houden en het steunen van initiatieven die dit beogen.

Samenstellers Lammert Neervoort en Rob Hamers nemen de wandelaar mee op 15 wandelingen langs plaatsen en monumenten in Nederlands en Belgisch Limburg die op welke manier dan ook verbonden zijn met de het fenomeen Bokkenrijders. Het boekje spreekt zich verder niet uit of de Bokkenrijders georganiseerde bendes waren met eigen code en regels of een verzameling bandieten die in golven over het land trokken en een spoor van vernieling achterlieten.

Het voorwoord werd geschreven door Ton van Reen, Bokkenrijderskenner en auteur van een viertal boeken in de reeks *De Bende van de Bokkenrijders*. Deze boeken zijn ook verfilmd en uitgezonden als tv-serie.

Het boekje heeft een handig formaat voor tijdens een wandeling. Iedere wandeling heeft een historische figuur uit de geschiedenis van de Bokkenrijders als uitgangspunt en begint met een kaartje van de route, gevolgd door afwisselend een routebeschrijving, achtergrondinformatie en zwart-wit illustraties.

[SvD]

Kwartierstaat Mulders Boesten

Samenstelling: Frans Boumans [Voerendaal/Stein 2009]. Uitgave in eigen beheer.
Prijs: € 35,00. Info: frans.boumans@home.nl

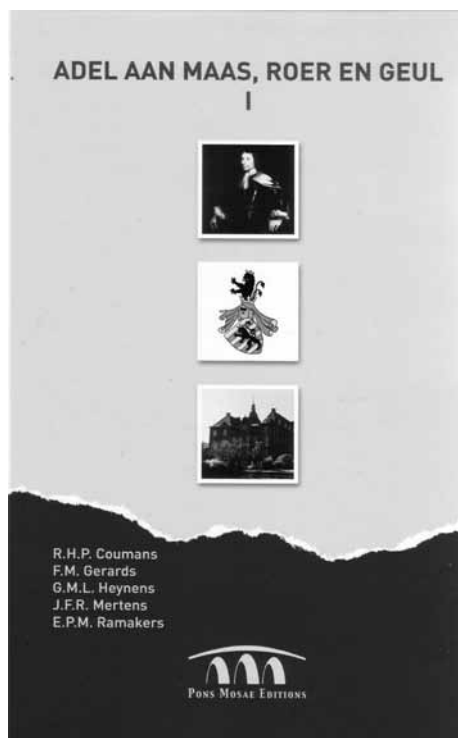
Eind 2009 verscheen van de hand van Frans en Lieke Boumans-Willems een boek over de grootouders paternel van de eerste auteur: Kwartierstaat Mulders-Boesten. Dit boek bevat 256 pagina's, waarvan bijna de helft verlicht is met familiefoto's en enkele illustraties. Het geheel is, grafisch gezien, uitstekend verzorgd en vooral voor de naaste familie een zeer waardevol bezit. Aan de vorm, uitvoering en de kwaliteit van het drukwerk is duidelijk het beroep van de auteur af te lezen. De

overige pagina's werden voorzien van genealogische gegevens, in de bekende kwartierstaatstijl, tot aan generatie XI, de stamgrootouders. Helaas staan in dit tekstgedeelte nogal wat spel- en schrijffouten en zijn sommige plaatsnamen niet uniform weergegeven. Supplement I bevat specifieke familiale zaken en Supplement II de bronnenopgave. Dit laatste is meer een toelichting dan een archivalische annotatie. Op de laatste pagina worden de feitelijke bronnen vermeld, zij het vrij algemeen en [te] summier. Het wapen Beugels [p. 188] heeft betrekking op een *achterkleinzoon* van één van de kwartierdraggers en is hier eigenlijk irrelevant. Het boek bevat een index op de echtparen in de kwartierstaat. Ondanks deze minpunten is het een zeer fraai werk geworden dat, ik herhaal, vooral voor de naaste verwanten waardevol is, ook al vanwege de recentere gegevens met al bijna privé-info en data van personen. [WN]

Adel aan de Maas, Roer en Geul – deel I

Studies over de adelsgeschiedenis van Limburg. Ralf Coumans en Lou Heynens [red.] Uitgave Pons Mosae Editions [Valkenburg a/d Geul 2009], ISBN 978-90-794444-06-9, geb.; prijs € 29,50

De geschiedenis van de adel in de regio is al vele jaren onderwerp van studie. Toch is er in de laatste decennia maar spaarzaam over gepubliceerd. Het initiatief voor een nieuwe reeks over de adelsgeschiedenis is dan ook zeer toe te juichen. Hopelijk zwengelt het de aandacht voor dit onderwerp dat een nieuwe, moderne benadering verdient, weer aan. In deze eerste aflevering verzamelde bijdragen van gerenommeerde [amateur-]historici over adellijke aangelegenheden die vooral ook voor de regio Parkstad Limburg interessant zijn. Twee van hen zijn gewaardeerde leden van de historische werkgroep 'Het Land van Herle'. Na een voorwoord door Rüdiger Graf und Marquis von und zu Hoensbroech en de inleiding volgt als eerste een artikel over de samenstelling van de Valkenburgse Ridder-

schap omstreeks 1588 door Frans Gerards. Verderop een artikel van zijn hand over Ridder Herman Hoen, de eerste heer van Hoensbroek. Jozef Mertens, bekend van de geschiedschrijving over de Duitse Orde en landcommandarij de Balije Biesen, tekent ook voor twee artikelen, één over ridder en landcommandeur Caspar Anton von der Heyden genant Belderbusch [1722-1784] en de ander over landcommandeur Edmond Godfried von Bocholtz [1615-1690]. Emile Ramakers beschrijft de Schaesbergse erfenis, een bewerking van een eerder verschenen artikel in 'Ontgonnen Verleden' [Maastricht 1996]. Lou Heynens beschrijft het leven van NSB-gouverneur van Limburg graaf Maximiliaan de Marchant et d'Ansembourg, gevolgd door de samen met Ralf Coumans samengestelde genealogie van deze familie. Het geheel wordt afgesloten met een register van familie- en persoonsnamen. Het boek is netjes, maar eenvoudig opgemaakt en geïllustreerd. De in-

houd kan bij verdere studie naar de verwevenheid en besognes van de adellijke families en hun betekenis voor de geschiedenis van de regio en in breder verband beslist niet gemist worden, hoewel een aantal artikelen ook elders te vinden is. Ik zie al uit naar deel twee, dat – zo beloven de samenstellers – binnen afzienbare tijd zal verschijnen. Hopelijk verschijnen daarin vooral artikelen die berusten op nieuw grondslagonderzoek die ons meer leren over de geschiedenis van de adel in de regio. [RB]

Eugène Quanjel [1897-1998]

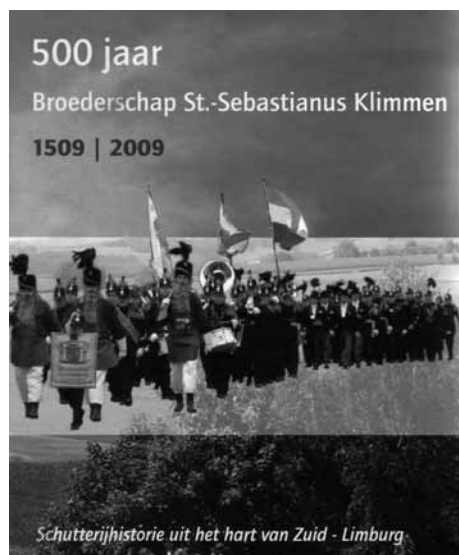
Schilder, glaskunstenaar, beeldhouwer en ontwerper. Door Harry Strijkers met bijdragen van Ruud Lammerink en Wiel Gielkens.

Uitgave Stichting Museum en Expositie Geleen [Geleen/Heerlen 2008]. ISBN 978-90-810607-3-8. Prijs: € 25,-.

In 2008 waren er tien jaren verstreken sinds het overlijden van deze bekende Heerlense kunstenaar. Eugène Quanjel is in 1898 geboren in de Geleenstraat in Heerlen en hij heeft verder zijn hele leven in Heerlen [Sint Franciscusweg 1] gewoond en een groot deel van zijn werkzame leven als bouwkundige in Geleen voor Staatsmijnen gewerkt. Bij het Staatsmijnbedrijf kreeg hij ook de ruimte voor zijn creatieve ontwikkeling. In de regio zijn ook nu nog vele glas in loodramen, schilderijen en beeldhouwwerken van deze veelzijdig Heerlense kunstenaar aanwezig. Goed

dus dat er een goede beschrijving van leven en werken van deze kunstenaar tot stand gekomen is. Het boek is rijk geïllustreerd, zodat de lezer een goede indruk krijgt van zijn oeuvre. Een overzicht van al zijn werken zit er helaas niet bij, maar dat zou, gezien zijn vele werken die vooral ook bij particulieren berusten, schier onmogelijk zijn. [RB]

500 jaar Broederschap St.-Sebastianus Klimmen

Schutterijhistorie uit het hart van Zuid-Limburg [Klimmen 2009]. Gebonden, 160 p., vele illustraties. ISBN 978-90-9024117-3. Prijs € 15,-.

Klein maar fijn. Jubilerende schutterijen geven publicaties uit in allerlei vormen en formaten. Ook de kwaliteit, zowel wat betreft illustraties als teksten en vormgeving, varieert sterk. Maar deze uitgave uit Klimmen mag er zijn: vlot en modern vormgegeven, met vele illustraties, goed gekozen en veel in kleur. De teksten zijn prima: blijkens de uitgebreide literatuurlijst heeft de redactie zich goed ingelezen.

De Klommense schutterij mag zich gelukkig prijzen. Het is verbazingwekkend hoeveel

[zeer] oud materiaal nog aanwezig is. En dan niet alleen de bekende zilveren konings- en keizerschildjes. Ook bijvoorbeeld veel archiefstukken en wapens, en een heuse leger-trom uit circa 1730. Helaas is bij andere schutterijen veel meer verloren gegaan.

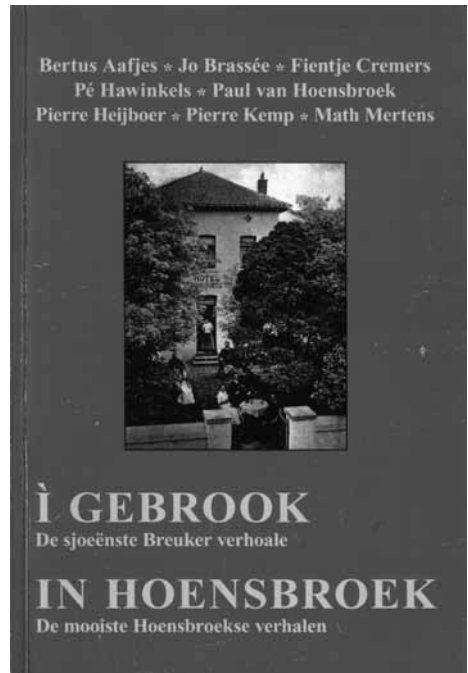
Nog wat opmerkelijke feitjes. Zo lezen we dat in 1882 de schutterij een demonstratie in 'bajonetvechten' geeft; een teken van de 'militarisering' van de Zuid-Limburgse schutterijen die rond deze tijd inzet. Aandoenlijk is een zwart-wit foto uit 1945: de schutterij, in witte broeken, brengt een eerbetoon bij de witte kruisjes van gesneuvelde Amerikaanse militairen in Margraten. [MvD]

! Gebrook, In Hoensbroek

De sjoëenste Breuker verhoale; de mooiste Hoensbroekse verhalen. Door Pierre Heijboer [Amsterdam 2009], 194 p.
Info: pierrehe@tiscali.nl.

Pierre Heijboer, geboren en getogen in Hoensbroek, maar sinds 1968 werkzaam als journalist en schrijver in Amsterdam, bleef altijd een Gebrooker jongen. Hij gaf de aanzet tot deze interessante collectie Hoensbroekse verhalen, in ABN en het Gebrooks, maar dan in de spelling van Pierre Heijboer. De bijdragen zijn niet alleen van hem zelf, maar ook van de bekende en minder bekende [deeltijd] Hoensbroekenaren Bertus Aafjes, Jo Brassée, Fientje Cremers, Pé Hawinkels, Paul van Hoensbroek, Pierre Kemp en Math Mertens.

Bertus Aafjes figureert met twee al eerder gepubliceerde verhalen over zijn tijd als kasteelbewoner. Pé Hawinkels, groots vertaler en te vroeg overleden in Nijmegen, haalt jeugdherinneringen op. Anderen doen dat ook wel, maar geven ook verhalen door zoals zij die vroeger in Gebrook hoorden vertellen. Alles bij elkaar genoeg voor vele uren leesplezier,

met een grote teug nostalgie over het Gebrook van vroeger.

Zoals het verhaal van Dronken Loewietje. Voor hem waren gemeenteraadsverkiezingen een groot feest, want dan trakteerden de kandidaten in het café op bier en jenever. Loewietje begon op dergelijke dagen al vroeg aan zijn kroegentocht, waarop hij steevast voor bijna niets dronken werd. Het waren de tijden van de beruchte 'Bier- en Jeneververkiezingen', waarover iets meer in de bijdrage over Clemens Meuleman in de volgende aflevering van dit tijdschrift. Aardig is ook de bijdrage over Kerstmis 1943, wanneer Duitse soldaten twee Hoensbroekenaren betrapten op het 's avonds illegaal rooien van een kerstboom tijdens 'Sperrzeit'. Zij zien het door de vingers, en leveren later een kerstboom af bij de geschrokken familie. Na het zingen van 'O Tannenbaum' vertrokken zij weer... [MvD]